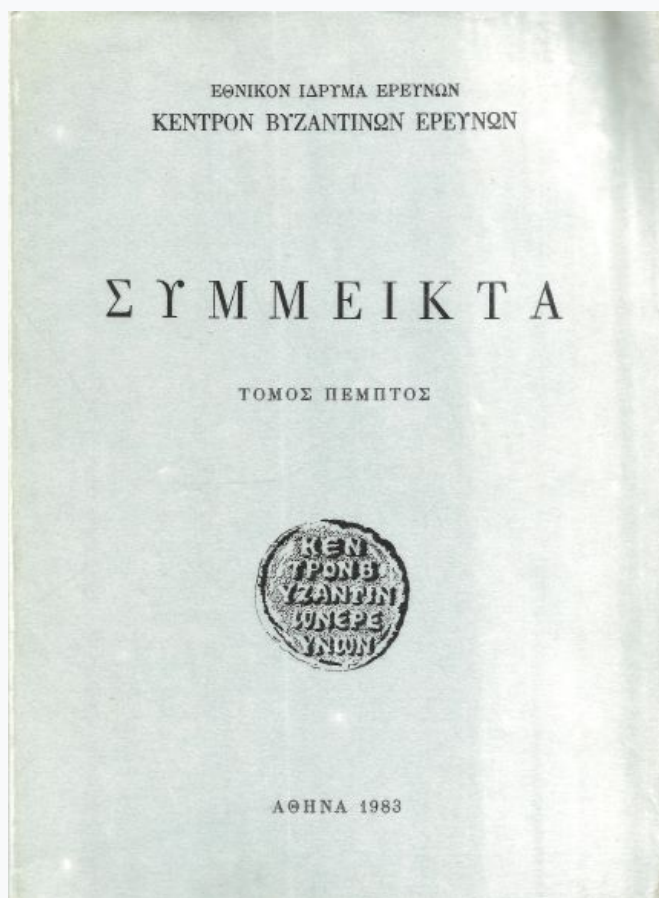

Byzantina Symmeikta

Vol 5 (1983)

SYMMEIKTA 5

Ὁ «πρῶτος αὐτοκράτωρ Ρωμαίων» καὶ ὁ «πρῶτος Ρωμαίων ἀπάντων». Ἡ ἀνολοκλήρωτη Reconquista

Τηλέμαχος Κ. ΛΟΥΓΓΗΣ

doi: [10.12681/byzsym.686](https://doi.org/10.12681/byzsym.686)

Copyright © 2014, Τηλέμαχος Κ. ΛΟΥΓΓΗΣ

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

ΛΟΥΓΓΗΣ Τ. Κ. (1983). Ὁ «πρῶτος αὐτοκράτωρ Ρωμαίων» καὶ ὁ «πρῶτος Ρωμαίων ἀπάντων». Ἡ ἀνολοκλήρωτη Reconquista. *Byzantina Symmeikta*, 5, 217–247. <https://doi.org/10.12681/byzsym.686>

Ο «ΠΡΩΤΟΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΩΡ ΡΩΜΑΙΩΝ» ΚΑΙ Ο «ΠΡΩΤΟΣ ΡΩΜΑΙΩΝ ΑΠΑΝΤΩΝ» Η ΑΝΟΛΟΚΛΗΡΩΤΗ RECONQUISTA

‘Ο Δ. Α. Ζακυνθινός είδε σωστά ότι τὸ κατακτητικὸ ἔργο τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἶχε πραγματιστικὸ χαρακτήρα. Σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν πλειονότητα τῶν σύγχρονων ἱστορικῶν ποὺ θεωροῦν τὴ *Reconquista* ἔργο μάταιο καὶ ἀνεδαφικό, ὁ δάσκαλος τῶν νεότερων ἐλλήνων Βυζαντινολόγων, δίδασκε τὴν προσπάθεια γιὰ ἐνοποίηση τοῦ Μεσογειακοῦ κόσμου καὶ τὴν ἀνάσχεση τῶν βαρβαρικῶν κατακτήσεων. Ἡ κατοχύρωση τῆς θεωρητικῆς ἐκτίμησης τοῦ δάσκαλου ἀνήκει ἀντικειμενικὰ στοὺς μαθητὲς του. Πάνω σ’ αὐτὴ τὴ βάση ἀναλήφθηκε ἡ ἐρευνα ποὺ ἀκολουθεῖ.

Ι. Ο ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΕΚΦΡΑΣΤΩΝ ΤΗΣ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΕΙΑΣ ΕΠΙΟΧΗΣ

‘Όπως συμβαίνει σχεδὸν πάντοτε, ἡ ἱστορία μιᾶς ἐποχῆς ἐπισκιαίζεται ἀπὸ τὴν ἔκβαση τῶν μεγάλων σύγχρονων κοινωνικῶν ἀναμετρήσεων. Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς πρωταγωνιστὲς τῶν ἀναμετρήσεων αὐτῶν ἀποκτοῦν μεταγενέστερα μιὰ ὑστεροφημία ποὺ οἱ ἴδιοι ποτὲ δὲ θὰ μπορούσαν νὰ φανταστοῦν, ὅσον καιρὸ ἦσαν ζωντανοὶ καὶ πάλαιβαν γιὰ τὴν πραγμάτωση τῶν στόχων τους. Οἱ ἱστορικές πηγές ποὺ τοὺς ἀποθανατίζουν εἶναι πολιτικοποιημένες, μὲ τὴν ἔννοια ὅτι ἀπηχοῦν τὶς πολιτικές ἰδέες τῶν ἀνθρώπων ποὺ τὶς ἔγραψαν. Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἔμεινε ἡ γενικὴ ἐντύπωση ὅτι ἦταν μιὰ ἐποχὴ σημαντικὴ καὶ ἰδιόρρυθμη («ἀρχαιότητα μέσα στὸ μεσαίωνα», τὴν ἀποκάλεσε ὁ E. Stein)¹, ἐνῶ οἱ πρωταγωνιστὲς τῆς εἶχαν ἐντελῶς διάφορες τύχες, μετὰ τὸ θάνατό τους. Ὁ Βελισάριος κέρδισε τὴν ἀθανασία, κύρια χάρη στὸ ποίημα καὶ στὸ θρύλο ποὺ φέρουν ἀκόμα καὶ σήμερα τὸ ὄνομά του², ἐνῶ ὁ λεγόμενος «τυχερός» ἀντίπαλός του εὐνοῦχος Ναρσῆς πέρασε στὴν Ἱστορία σὰν προδότης μιᾶς αὐτοκρατορίας μὲ διαφορετικὴ πολιτικὴ ἰδεολογία ἀπὸ ἐκεῖνη ποὺ ὑπηρετοῦσε ὁ Ναρσῆς ὅσο ζοῦσε³. Ὁ περιβόητος Ἰωάννης Καππαδόκης, ποὺ γεύθηκε σὲ πολὺ μεγαλύτερο βαθμὸ ἴσως ἀπ’ ὅ,τι ὁ Βελισάριος τὴν αὐτοκρατορικὴ δυσμένεια, εἶναι γνωστὸς στὴν Ἱστορία σὰν ἓνας φιλόδοξος συνωμότης,

1. Πρβλ. J. R. Palanque, *La vie et l'oeuvre d'Ernst Stein*, πρόλογος, σελ. XI, στὸ E. Stein, *Histoire du Bas-Empire*, τόμ. Β', Παρίσι-Βρυξέλλες-Ἀμστερνταμ 1949.

2. Enrica Follieri, *Il poema bizantino di Belisario*, Atti del Convegno Internazionale sul tema: La poesia epica e la sua formazione (Ρώμη, 28 Μαρτ. - 3 Ἀπρ. 1970): Accademia Nazionale dei Lincei, Quaderno No 139, Ρώμη, σελ. 583 - 651. Γιὰ τὴ νεότερη παράδοση, πρβλ. G. Spadaro, *L'«Achilleide» e la «Ἱστορικὴ ἐξήγησις περὶ Βελισαρίου» di Gheorghillas*, Δίπτυχα 2 (1980 - 81), σελ. 23 - 41.

3. Bl. T. C. Loughis, *Narsetis memoria; eine historische Fälschung*. XVI. Internationaler Byzantinistenkongress. Akten τόμ. II/2, Βιέννη 1982, σελ. 347 - 353. Γιὰ μιὰ ἐκτίμηση τῆς στρατιωτικῆς τακτικῆς τοῦ Ναρσῆ, βλ. (Κ. Μάριξ) - Φ. Ἐνγκελς, *Ἡ στρατιωτικὴ ὀργάνωση στὴν Ἀρχαία Ἑλλάδα καὶ Ρώμη*, πρόλογος Γ. Κορδάτου, Ἀθήνα (χ.χ.) σελ. 84.

πού ή άπληστία του συναγωνιζόταν μόνο την άγραμματοσύνη του¹. 'Ο ίδιος ό 'Ιουστινιανός, τέλος, πού είχε δυό έντελώς διαφορετικές μεταχειρίσεις στο έργο του Προκόπιου, έμεινε πάνω άπ' όλα σάν ό ένσαρκωτής και εκπρόσωπος μιās έποχής πού είχε τόσο βαθιές άντινομίες, ώστε οί γενικές κρίσεις γι' αυτήν νά έκτείνονται σέ πραγματικά τεράστια έκταση, άπό την έπιγραμματικά κλασσική έκφραση του Stein πού άναφέρθηκε πιό πάνω, ως τις όλο και συχνότερα σήμερα έπαναλαμβανόμενες στά έγχειρίδια βυζαντινής ιστορίας άρνητικές κρίσεις και έκτιμήσεις² ενός έργου πού δέ μπορεί νά κριθεϊ, παρ'ά μέ τ'ά άντικειμενικά δεδομένα τής ίδιας του τής έποχής, πού πρέπει πρώτα νά γίνουν κατανοητά.

'Η άναπαράσταση μιās συγκεκριμένης κατάστασης του παρελθόντος είναι, φυσικά, πρωταρχικό καθήκον (Aufgabe) τής 'Ιστορίας³. 'Η άναπαράσταση όμως μιās στιγμής άπό την έποχή του 'Ιουστινιανού δέν κυριαρχείται άπό την πασίγνωστη Reconquista ή άπό τ'ό άκόμα γνωστότερο Corpus Juris Civilis, αλλά άπό τις κοινωνικές άναμετρήσεις, άμεσα προϊόντα τών όποιων είναι τ'ό πολιτικό, πολιτιστικό και νομικό έποικοδόμημα. Στην τομή τών άναγκαιών και άναπόφευκτων κοινωνικών διαδικασιών βρίσκονται οί προσωπικότητες τής έποχής⁴, 'Ιουστινιανός, Βελισάριος, Ναρσής, 'Ιωάννης Καππαδόκης και πάμπολλοι άλλοι. Είναι σαφέστατο ότι όλοι τους δέν συνετέλεσαν στον ίδιο βαθμό ή άπό άνάλογες θέσεις, ώστε ό αιώνας του 'Ιουστινιανού νά άποκτήσει τ'ά χαρακτηριστικά μέ τ'ά όποια μ'ας είναι γνωστός σήμερα και, άκόμα περισσότερο, έπειδή ό αιώνας αυτός μ'ας είναι γνωστός περισσότερο στις λεπτομέρειές του παρ'ά στο σύνολο. Τ'ά γεγονότα πού άποτελούν τόσο τ'ά αίτια όσο και τ'ά αίτιατά τών καταστάσεων μένουν άκόμα άσύνδετα μεταξύ τους, παρόλο πού οί πολιτικοποιημένες, όπως είπώθηκε, σύγχρονές τους πηγές τ'ά άναφέρουν, σέ έντελώς άνύποπτες στιγμές τις περισσότερες φορές, κι αυτό έξαιτίας του ότι οί πηγές είναι έντελώς συγκεκριμένα πολιτικοποιημένες, και πρ'ος διαφορετική κατεύθυνση ή μι'ά άπό την άλλη.

1. Για τόν 'Ιωάννη Καππαδόκη, πρβλ. Yu. A. Kulakovsky, *Istoriia Vizantii*, τόμ. Β', Κίεβο 1915, σελ. 275 - 284 και τ'ά όσα, κατά τή γνώμη μου όχι και τόσο εύστοχα ισχυρίζεται ό E. Stein, *Histoire du Bas-Empire*, τόμ. Β', σελ. 480 - 483.

2. Βλ. Χαρακτηριστικά A. A. Vasiliev, *History of the Byzantine Empire*, Madison 1952, σελ. 142. Κ. 'Αμαντος, 'Ιστορία του βυζαντινού κράτους³, τόμ. Α', 'Αθήνα 1963, σελ. 247 και, τελευταία, Αίκατερίνη Χριστοφιλοπούλου, *Βυζαντινή 'Ιστορία*, τόμ. Α', 'Αθήνα 1975, σελ. 290 - 291 «άνεδαφική πολιτική». Πρβλ. άνασκόπηση στο H. Hunger, *Kaiser Justinian I. (527 - 565)*, Das Byzantinische Herrscherbild (Wege der Forschung Bd. 341), σελ. 333 - 352.

3. Βλ. Δ. Ι. Παλλά, *Τ'ό έργο τής 'Ιστορίας στο πλατ'ό νόημά της*, «'Εβδομάδα μελέτης έλληνικής 'Ιστορίας και Πολιτισμού», Αίγίνα 1977, σελ. 87 - 98.

4. Γ. Β. Παλεχάνοφ, *'Η Φιλοσοφία τής 'Ιστορίας και ό ρόλος τής προσωπικότητας*, 'Αθήνα (χ.χ.), σελ. 147 - 155.

II. ΠΡΟΚΟΠΙΟΣ ΚΑΙ ΑΓΑΘΙΑΣ: ΜΙΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΝΤΙΠΑΡΑΘΕΣΗ

Τὰ ὅσα πραγματικά σπουδαῖα ἔγραψαν οἱ δυὸ μεγάλοι σύγχρονοι ἱστορικοὶ τῆς Ἰουστινιάνειας ἐποποιίας, ὁ Προκόπιος ἀπὸ τὴν Καισάρεια καὶ ὁ Ἀγαθίας ἀπὸ τὴ Μύρινα, ἔχουν περάσει ἀπὸ διαδοχικὲς ἐξονυχιστικὲς κριτικὲς τῆς νεότερης ἔρευνας, μὲ τὸ ἀξιοπρόσεκτο ἀποτέλεσμα ὅτι ὡς πρὸς τὰ βασικὰ καὶ συνολικὰ συμπεράσματα, παραμένουμε στὸν Krumbacher ποὺ ἔγραψε τὸ 1897¹, ἔχοντας ὅμως προοδεύσει ἀρκετά, εἶναι ἀλήθεια, στὶς ἐπιμέρους πλευρές. Φυσικὰ, ἡ μελέτη τῆς ἱστοριογραφίας δὲ μποροῦσε μὲ κανένα τρόπο νὰ ἔχει προχωρήσει περισσότερο ἀπὸ τὴ μελέτη τοῦ ἀντικείμενου τῆς ἱστοριογραφίας, τὴν ἱστορίαν, καὶ ἡ ἱστορία τῆς Ἰουστινιάνειας ἐποχῆς, μετὰ ἀπὸ ἀλλεπάλληλες ἐπαναλήψεις, μοιάζει σήμερὰ σὰν νὰ ἔχει τυποποιηθεῖ, μὲ ἐλάχιστες ἐξαιρέσεις (Stein, Rubin², Udalcova³).

Αὐτὸ ὅμως ποὺ φαίνεται ὅτι εἶναι τὸ συνηθέστερο πράγμα τοῦ κόσμου σήμερα, δὲ φαίνεται νὰ συνέβαινε τὸ ἴδιο τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Παρόλο ποὺ ἦσαν σύγχρονοι καὶ μετὰξὺ τους καὶ μὲ τὸν Ἰουστινιανὸ (εἴκοσι περίπου χρόνια νεότερος ἀπὸ τὸν Προκόπιον πρέπει νὰ ἦταν ὁ Ἀγαθίας), ὁ Ἀγαθίας καθόλου δὲν ἐπανελάβε τὸν Προκόπιον. Συνέχισε τὸ ἔργο τοῦ Προκόπιου Ὑπὲρ Πολέμων μετὰ τὸ ἔτος 552 (ἢ τις ἀρχὲς τοῦ 553), περιγράφοντας κι αὐτὸς τοὺς πολέμους τοῦ Ἰουστινιανοῦ ὡς τὸ 558. Αὐτὸ εἶναι καὶ σαφὲς καὶ πασίγνωστο. Ἐκεῖνο ὅμως ποὺ πρέπει νὰ ἔχει περάσει ἀπαρατήρητο ἀπὸ ὅλες τὶς διαδοχικὲς μελέτες τῶν νεότερων ἐρευνητῶν εἶναι τὸ ὅτι ὁ Προκόπιος περιγράφει μιὰ πολιτικὴ κατάσταση ἐντελῶς διαφορετικὴ ἀπὸ τὴν κατάσταση ποὺ περιγράφει ὁ Ἀγαθίας, διαφορετικὴ μὲ τὴν ἀκόλουθη ἔννοια: περιγράφοντας ἀκριβῶς τὴν ἐποχὴ 476 - 552 γιὰ τὴ Δύση καὶ τὴν ἐποχὴ 395 (ἢ 408) - 552 γιὰ τὴν Ἀνατολή⁴, ὁ Προκόπιος μᾶς ἔχει ἀφήσει, στὴν κυριολεξία, μιὰ ἱστορίαν τῆς Ἀνατολικῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας ἢ τὶς διαδοχικὲς προσπάθειες τῆς Ἀνατολικῆς αὐτοκρατορίας γιὰ νὰ γίνῃ οἰκουμενικὴ, μὲ ἄλλα λόγια, τοὺς πολέμους τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

Καὶ ὁ Ἀγαθίας; Ἡ κα Averil Cameron εἶδε σωστὰ ὅτι, γράφοντας ἀργότερα ἀπὸ τὸν Προκόπιον, ὁ Ἀγαθίας ἦταν σὲ θέση νὰ ἐκφέρει μιὰ συνολικὴ κρίση γιὰ τὴ βασιλείαν τοῦ Ἰουστινιανοῦ⁵ καὶ ὁ B. Rubin ἔδειξε ὅτι ἡ ἔκταση τῆς αὐτοκρατορίας τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἦταν, στὰ τέλη τῆς βασιλείας του, ἓνας κοινὸς λογοτεχνικὸς τόπος πιά⁶. Σὲ σχέση μὲ τὴν ἴδια τὴν πεμπτοσύνη τῆς

1. Βλ. Krumbacher, *GBI*, σελ. 230 - 237 καὶ 240 - 243.

2. B. Rubin, *Das Zeitalter Justinians*, τόμ. Α', Βερολίνο 1960.

3. Zinaïda Vladimirovna Udalcova, *Italija i Vizantija v VIom veke*, Μόσχα 1959.

4. Βλ. B. Rubin, *Prokopios von Kaisareia*, Στουτγάρδη 1954, στήλη 85.

5. Averil Cameron, *Agathias*, Ὁξφόρδη 1970, σελ. 124.

6. B. Rubin, *Zeitalter*, σελ. 460/461, σημ. 583.

ιστορίας του Προκόπιου όμως που περιγράφει σαφώς την 'Ανατολική αυτοκρατορία και τον υπόλοιπο κόσμο γύρω της, ο 'Αγαθίας είναι κατηγορηματικός βλέποντας τα πράγματα από άλλη σκοπιά: από τους αυτοκράτορες που βασίλευσαν στην Κωνσταντινούπολη, μάς λέει, δηλαδή από τον 'Αρκάδιο και έξής, από τους αυτοκράτορες που βασίλευσαν στην 'Ανατολική αυτοκρατορία, ο 'Ιουστινιανός είναι ο πρώτος που αποδεδειγμένα ήταν αυτοκράτωρ 'Ρωμαίων *ὀνόματι καὶ πράγματι*¹. Από τη σκοπιά αυτή, το έτος 552 που σταματάει χρονολογικά ο Προκόπιος και αρχίζει την ιστορία του ο 'Αγαθίας, αποκτάει μιὰ βαρύνουσα σημασία: το έτος αυτό, ο κουβικουλάριος Ναρσής συνέτριψε τους 'Οστρογότθους και εξασφάλισε την όριστική προσάρτηση τής 'Ιταλίας στην 'Ανατολική αυτοκρατορία που διπλασιάστηκε σέ έκταση επί 'Ιουστινιανού, όπως λέει σέ ένα σημείο ο Προκόπιος². Αυτό και μόνο το γεγονός του χαρακτηρισμού τής αυτοκρατορίας μετά το 552 είναι αρκετό, κατά τη γνώμη μου, για νά ανατρέψει τη γνώμη τής Averil Cameron, σύμφωνα με την όποία, «διαφορετικά από τον Προκόπιο, ο 'Αγαθίας δέν έγραφε με την πρόθεση νά εκθέσει μιὰ πολιτική άποψη»³.

'Εντελώς διαφορετικά από τον αντιπολιτευόμενο τον 'Ιουστινιανό Προκόπιο (στο ότι ο Προκόπιος ήταν αντιπολιτευόμενος συμφωνούν Rubin⁴, Udalcova⁵ και Cameron⁶, έτσι ώστε νά μη χρειάζεται νά αποδειχθεϊ), ο 'Αγαθίας περιέγραψε την έπιτυχία των προσπαθειών τής 'Ανατολικής αυτοκρατορίας νά γίνει οίκουμενική, ξεκινώντας από το σημείο όπου, μετά τις νίκες του Ναρσή στην 'Ιταλία το 552, ή τόσο προσφιλής στον Προκόπιο έννοια το των *έρών κράτος*⁷, ή το του *έφρου βασιλέως κράτος*⁸ παύει αντικειμενικά νά υπάρχει. Μετά άπ' όλα αυτά, όποιαδήποτε έπίκριση των ιστορικών προς τον 'Ιουστινιανό είναι έπεισοδιακή και δευτερεύουσας σημασίας, μπροστά στο κολοσσιαίο γεγονός που συνοψίζεται έτσι: για τον 'Αγαθία, για τον όποιο το *άληθίζεσθαι περί πλείστου έκτέον*⁹, ο Προκόπιος που περιέγραψε με τόση ακρίβεια τόσα σημαντικά πράγματα, απέφυγε νά διατυπώσει και τα άπαραίτητα

1. 'Αγαθίας, Ε', 14, 1, έκδ. Keydell, σελ. 180.

2. Προκόπιος, Πολ. Ζ', 1, 4, έκδ. Haury-Wirth τόμ. Β', σελ. 298: (Βελισάριος). . . γής τε και θαλάσσης την ήμίσειαν μάλιστα μοῖραν τη βασιλείᾳ ανασσώμενος. . .

3. Cameron, *Agathias*, σελ. 124.

4. Rubin, *Prokopios*, στήλ. 28 - 31.

5. Z. V. Udalcova, *Ideino - političeskaja borba o rannei Vizantii*, Μόσχα 1972, σελ. 173.

6. Cameron, *Agathias*, σελ. 124.

7. Προκόπιος, Πολ. Γ', 5, 7, στο ίδιο, Α', 332.

8. Προκόπιος, Πολ. Γ', 5, 22, στο ίδιο, Α', 334. "Άλλες παρεμφερείς εκφράσεις στον Προκόπιο: . . . βασιλεὺς ο της έω (Πολ. Γ', 1, 16, στο ίδιο, Α', 310). . . ο έχων το της έσπερίας κράτος (Πολ. Γ', 1, 14, στο ίδιο) και passim.

9. 'Αγαθίας, Προοίμιον 20, έκδ. Keydell, σελ. 7.

συμπεράσματα, πράγμα που αναλαμβάνει ο 'Αγαθίας, ως ένα όρισμένο χρονικό σημείο (τὸ 558). Έτσι, ὁ ἀντιπολιτευόμενος τὸν 'Ιουστινιανὸ Προκόπιος σταματᾷ τὴν ἱστορία του τὸ 552/3 — ἐνῶ ἔζησε ἀρκετὰ ἀκόμα, ἴσως ὡς τὸ 562¹ — ἀκριβῶς ἴσως γιὰ νὰ μὴν ἀναγκαστεῖ νὰ πεῖ πράγματα ποὺ θὰ ἦσαν δυσάρεστα, εἴτε στὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸ του καὶ στὴν παράταξη ποὺ ἐκπροσωποῦσε, εἴτε σὲ ὁλόκληρη τὴν οἰκουμενικὴ ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία, μετὰ τὸ 552/3.

Ὅμως, ὁ Προκόπιος, ποὺ τόλμησε νὰ γράψει τόσα δυσάρεστα γιὰ τὸν 'Ιουστινιανὸ στὰ περίφημα 'Ανέκδοτά του, περιορίστηκε κι αὐτὸς σὲ ἐπιμέρους ἐπικρίσεις, ἀφήνοντας κυριολεκτικὰ ἄθικτη τὴν οἰκουμενικὴ πολιτικὴ τοῦ αὐτοκράτορα ποὺ ὁ ἴδιος περιέγραψε ἀποφεύγοντας νὰ τὴν κρίνει συνολικά. Ἀναφέροντας ἀδικίες, ἐγκλήματα, ἀκολασίες καὶ ἀδυναμίες τῆς κεντρικῆς ἐξουσίας, ὁ Προκόπιος, ἀκόμα μιὰ φορά, παίρνει θέση μόνο στὰ δευτερεύοντα, ὅπως ἔχει ἤδη παρατηρήσει εὐστοχα ὁ Rubin², ἀφοῦ τὰ πρωτεύοντα, ἡ οἰκουμενικὴ πολιτικὴ αὐτῆς τῆς μορφῆς ποὺ ἀσφαλῶς ἀντιπολιτεύθηκε, εἶχαν προσπορίσει ὁρισμένα πολιτικὰ ὀφέλη στὸν ἴδιο καὶ στὸν πολιτικὸ του ἀρχηγό, τὸ Βελισάριο. Τὰ 'Ανέκδοτα, τελικά, δὲ θίγουν καθόλου τὴν ὑπόστασι μιᾶς οἰκουμενικῆς πολιτικῆς ἰουστινιανείας ἔμπνευσης. Ἀντίθετα, θὰ ἔλεγε κανεὶς ὅτι τάσσονται γιὰ μιὰ ἰουστινιανείας ἔμπνευσης οἰκουμενικὴ αὐτοκρατορία, χωρὶς ὅμως τὸν 'Ιουστινιανὸ καὶ ὁρισμένους ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους του. Ἀπὸ τὴν ἀποψη αὐτῇ, ὁ 'Αγαθίας ποὺ, ἀναφέροντας τὴν οἰκουμενικότητα, ἀσφαλῶς ἀνήκει στὴν αὐτοκρατορικὴ πολιτικὴ παράταξη, δὲν ἔχει παρὰ νὰ ἀναφέρει ἐπίσης σὲ ποιὸν ὀφειλόταν ἡ δόξα ποὺ ἀπέκτησαν οἱ Ρωμαῖοι τὸν ἕκτο αἰῶνα, δῆθεν συνεχίζοντας καὶ συμπληρώνοντας τὸν Προκόπιο, στὴν πραγματικότητα ὅμως σφραγίζοντας μὲ πανηγυρικὸ τρόπο μιὰ λυσσαλέα πολιτικὴ μάχη ποὺ κράτησε πολλὰ χρόνια καὶ ἀπὸ τὴν ὁποία θὰ ἦταν δύσκολο νὰ ξεχωρίσουν οἱ νικητὲς ἀπὸ τοὺς ἡττημένους. Σὲ τελικὴ ἀνάλυση, ὅλοι τους, ἀνεξάρτητα ἀπὸ πολιτικὲς παρατάξεις, συντέλεσαν στὴν πραγμάτωση τῶν πολιτικῶν στόχων τοῦ 'Ιουστινιανοῦ στὸν ἕνα ἢ στὸν ἄλλο βαθμό, κι αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ φιλοσοφικὸ συμπέρασμα πρέπει νὰ ἀπηχεῖ καὶ ἡ ἱστορία τοῦ 'Αγαθία ποὺ ἀνήκει στὴ νικητρία αὐτοκρατορικὴ συμπολίτευση: συγχώρεση στὴν ἀντιπολίτευση: ἡ δὲ τοῦ βασιλέως γνώμη ἐς ἄλλο τι μεῖζον ἐώρα, ὅπερ οὐκ ἐς μακρὰν ἀποβὰν ἔπεισε τοὺς πρότερον νεμεσῶντας ὑπεράγασθαι αὐτὸν ὡς ἄγαν προμηθὴ καὶ ἀγχινούστατον³. . . Ἦταν τόσο συντριπτικὴ ἡ ὑπεροχὴ τῆς αὐτοκρατορικῆς ἔμπνευσης, ὥστε καὶ ἐκεῖνοι ἀκόμη ποὺ ἔκαναν ἀντιπολίτευση προηγούμενα νὰ ἀναγκασθοῦν νὰ τὴν παραδεχθοῦν. Παρόλο ποὺ ἡ κρίση αὐτῇ τοῦ 'Αγαθία εἶναι περιπτωσιακὴ καὶ ἀναφέρεται σὲ μιὰ ἐπιδρομὴ τῶν Κουτρίγουρων Οὐννων(!), καθόλου δὲν ἀποκλείεται νὰ ἐκφράζει τὰ αἰσθήματα τῆς

1. Rubin, *Prokopios*, στήλ. 27/28.

2. Rubin, *Prokopios*, στήλ. 87.

3. 'Αγαθίας, Ε', 24, 2, στὸ ἴδιο, σελ. 195.

παλιᾶς ἀντιπολίτευσης, Βελισάριου, Προκόπιου καὶ ἄλλων, μπροστὰ στὸν τελικὸ θρίαμβο τῆς πολιτικῆς τοῦ αὐτοκράτορα ποὺ εἶχαν ὑπηρετήσει καὶ ὑπονομεύσει. . .

III. ΕΜΜΟΝΗ ΡΟΠΗ ΤΟΥ ΒΕΛΙΣΑΡΙΟΥ ΠΡΟΣ ΤΥΡΑΝΝΙΑΔΑ

Στὰ τέλη τοῦ 539 ἢ στὶς ἀρχές τοῦ 540 καὶ ἐνῶ ἡ πρωτεύουσα τῶν Ὁστρογόθων Ραβέννα βρισκόταν κάτω ἀπὸ τὴν ἄμεση ἀπειλὴ τοῦ στρατοῦ τοῦ Βελισάριου — ἡ ἀντίσταση τῶν Ὁστρογόθων στὰ βυζαντινὰ ὅπλα μετὰ ἀπὸ τέσσερα χρόνια πολέμου ἔδειχνε νὰ καταρρέει ἐπιτέλους — στὸν αὐτοκράτορα Ἰουστινιανὸ πρέπει νὰ ἔφθασαν μερικὲς ἀμφίβολες καὶ ἀνησυχητικὲς εἰδήσεις ποὺ Ἀρμένιοι πρεσβευτὲς εἶχαν ἀναγγεῖλει στὸ Μεγάλῳ Βασιλεῖ Χοσρόη Α': . . . *Βελισάριον δὲ οὐποτε Ἰουστινιανὸς τὸ λοιπὸν ὄψεται. οὐπερ ἐκεῖνος ὀλιγορήσας μεμένηκε πρὸς ταῖς ἡλίου δυσμαῖς, αὐτὸς ἔχων τὸ Ἰταλῶν κράτος*¹. . .

Εἴτε συκοφαντικὴ, εἴτε ἀληθινὴ, ἡ φήμη αὐτὴ σύντομα πρέπει νὰ πῆρε μεγάλες διαστάσεις: τὸ 540, μετὰ τὴν ἄλωση τῆς Ραβέννας (στὴ διάρκεια τῆς ὁποίας οἱ Ὁστρογόθοι εἶχαν προσφερθεῖ ν' ἀνακηρύξουν τὸ Βελισάριο βασιλέα τῆς ἐσπερίας², πράγμα ποὺ ὁ νικητὴς πατρίκιος προσποιήθηκε μόνον ὅτι ἀποδέχεται, σύμφωνα μὲ τὸν Προκόπιο), *τινες τοῦ Ῥωμαίων στρατοῦ ἄρχοντες βασκανίαν ἐς Βελισάριον ἔχοντες διέβαλλον αὐτὸν βασιλεῖ τυραννίδα οὐδαμόθεν αὐτῷ προσήκουσαν ἐπενεγκόντες*³. Σύμφωνα μὲ τὸν ἀμετανόητο ὁπαδὸ τοῦ Βελισάριου Προκόπιο, ὁ αὐτοκράτορας, ὅχι τόσο ἐπειδὴ πίστεψε τίς διαβολὲς αὐτές, ἀλλὰ μᾶλλον ἐξαιτίας τῆς ἄμεσης ἀπειλῆς πολέμου μὲ τὴν Περσία, ἀνακάλεσε τὸν πατρίκιο Βελισάριο στὴν Ἀνατολή⁴.

Σήμερα, εἶναι γνωστὸ ὅτι, τόσο γιὰ τὸν ἱστορικὸ Προκόπιο ὅσο καὶ γιὰ τὴ σύγχρονη ἔρευνα, πρόκειται γιὰ μιὰ σκοτεινὴ καὶ ἀνυπόστατη ἱστορία, χαλκευμένη μὲ σκοπὸ νὰ ἀμαυρώσει αὐτὸν ποὺ ὅλοι ἀναγνωρίζουν σὰν νομιμοφρονέστατο καὶ δαφνοστεφὴ στρατηγὸ. Τὸ περίεργο ὅμως στὴν ὅλη ὑπόθεση εἶναι τὸ ὅτι. . . δὲν ἦταν ἡ πρώτη φορὰ ποὺ κατηγοροῦσαν γιὰ τέτοιες προθέσεις τὸν πολυνίκη πατρίκιο. Τὸ προηγούμενο αὐτὸ δὲ διστάζει καθόλου νὰ μᾶς ἀναφέρει ὁ ἴδιος ὁ Προκόπιος, χρησιμοποιοῦντας περίπου τὸν ἴδιο τρόπο ἔκφρασης: . . . *ὁ δὲ φθόνος οἷα ἐν μεγάλῃ εὐδαιμονίᾳ φιλεῖ γίνεσθαι, ὥδαινεν ἤδη ἐς Βελισάριον, καίπερ αὐτῷ οὐδεμίαν παρέχοντα σκῆψιν. τῶν γὰρ ἀρχόντων τινὲς διέβαλον αὐτὸν ἐς βασιλέα, τυραννίδα αὐτῷ οὐδαμόθεν προσήκουσαν ἐπικαλοῦντες*⁵. . . Τὸ περιστατικὸ αὐτὸ ἔγινε τὸ 535, τότε ποὺ ὁ πατρίκιος

1. Προκόπιος, Πολ. Β', 3, 52, στὸ ἴδιο, Α', 161.

2. Προκόπιος, Πολ. ΣΤ', 29, 18, στὸ ἴδιο, Β', 285.

3. Προκόπιος, Πολ. ΣΤ', 30, 1, στὸ ἴδιο, Β', 289.

4. Προκόπιος, Πολ. ΣΤ', 30, 2 - 3 στὸ ἴδιο.

5. Προκόπιος, Πολ. Δ', 8, 1 - 2, στὸ ἴδιο, Α', 452.

Βελισάριος κατακτούσε τὸ βανδαλικὸ βασίλειο τῆς Ἀφρικῆς καὶ γιόρταζε τὴν τελευταία μέρα τῆς ὑπατείας του μὲ μιὰ θριαμβικὴ εἴσοδο στὶς Συρακοῦσες τῆς Σικελίας¹.

Θὰ ἦταν ὅπωςδὴποτε λογικὸ νὰ ὑποθέσουμε ὅτι κάθε μεγάλη νίκη ἢ κατάκτηση τοῦ Βελισάριου στὴ Δύση θὰ ἐνίσχυε τὶς αὐτοκρατορικὲς ὑποψίες ἐναντίον του, ἢ μήπως οἱ φῆμες ἦσαν τόσο ἐπίμονες κάθε φορά, ὥστε νὰ τὶς ξέρουν ἀκόμα καὶ οἱ Ἀρμένιοι πρεσβευτὲς στὸ Χοσρόη Α΄; Ὅπως κι ἂν ἔχουν τὰ πράγματα, τὸ 541, ὁ Ἰουστινιανὸς κατάργησε τὴν ὑπατεία², ἀξίωμα ποὺ εἶχε ὁ Βελισάριος τὸ 535, ὅταν ἀπὸ τὴν Ἀφρικὴ πῆγαινε στὴν Ἰταλία νικητῆς καὶ ποῦ, πιθανότατα, θὰ διεκδικοῦσε πάλι, μετὰ τὶς ἰταλικὲς του νίκες τὸ 540. Τὸ 541 ἐπίσης, μὲ πρόσχημα συνωμοσίας καὶ τὴν κατηγορία τῆς προδοσίας, ὁ Ἰουστινιανὸς ἔπαυσε τὸν ὡς τότε πανίσχυρο ὑπαρχο τῆς Ἀνατολῆς πατρίκιο Ἰωάννη τὸν Καππαδόκη, ποὺ κι αὐτὸς εἶχε χρηματίσει ὑπάτος τὸ 538³. Ὁ αὐτοκράτορας προχώρησε ἀκόμα περισσότερο σὲ αὐστηρότητα: δὲν ἐπέτρεψε στὸν πατρίκιο Βελισάριο μιὰν ἐπανάληψη τοῦ θριάμβου τοῦ 535, ἀλλὰ τὸν ἔστειλε βιαστικὰ στὴ Μεσοποταμία νὰ πολεμήσει. Αὐτὸ λοιπὸν τὸ ἔτος 541 ποὺ ὁ Ἰουστινιανὸς καταργεῖ τὴν ὑπατεία καὶ τὸν Praef. Praet. per Orientem Ἰωάννη Καππαδόκη, ὁ Βελισάριος ἀναλαμβάνει τὴ στρατιωτικὴ διοίκηση στὰ ἀνατολικά σύνορα (Mag. mil. per Orientem) καὶ ἐπευφημεῖται ἀπὸ τὸ στρατό του, καθὼς εἶναι πασίγνωστο ὅτι *Γελίμερα δορυάλωτον ἢ τὸν Οὐίττιγιν ἐς Βυζάντιον ἤνεγκεν*⁴. Εὐκόλα καταλαβαίνει κανεὶς ὅτι ὁ αὐτοκράτορας δὲ μποροῦσε εὐκόλα νὰ ἐπιβάλλει στὸ πανθομολογούμενο Ἰνδαλμα τοῦ στρατοῦ τὴν τύχη τοῦ Ἰωάννη Καππαδόκη⁵.

Μὲ ἢ χωρὶς νίκες, ὁ πατρίκιος Βελισάριος ἀναφέρεται σὰν ἀναμεμιγμένος καὶ σὲ μιὰν ἄλλη συνωμοσία, τὸ 564, ὁπότε *ἔμεινεν ὑπὸ ἀγανάκτησιν*⁶. Στὴν προβληματικὴ αὐτὴ μαρτυρία τοῦ Μαλάλα, μπορεῖ νὰ προστεθεῖ καὶ μιὰ ἄλλη μνεία τοῦ Ἀγαθία ποὺ ἀναφέρεται στὸ ἔτος 558, ὁπότε ὁ Βελισάριος ἀναχαίτιζε

1. Προκόπιος, Πολ. Ε', 5, 17 - 19, στὸ ἴδιο, Β', 27/28.

2. Πρβλ. E. Stein, *Justinian, Johannes der Kappadozier und das Ende des Konsulats*, BZ 30 (1929/30), σελ. 376 - 381.

3. Σχετικὰ μὲ τὴν ὀριστικὴ πτώση τοῦ Ἰωάννη Καππαδόκη, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς σελίδες τοῦ Kulakovsky καὶ τοῦ Stein, καταδικαστικὲς κρίσεις γιὰ τὴν οἰκονομικὴ του πολιτικὴ διατυπώνει τελευταῖα καὶ ὁ κ. R. Brown ing, *Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους*, τόμ. Ζ', σελ. 181.

4. Προκόπιος, Πολ. Β', 21, 28, στὸ ἴδιο, σελ. 247/248.

5. Σύμφωνα μὲ μιὰ μαρτυρία τοῦ Ἰωάννη Λυδοῦ, *Περὶ ἀρχῶν*, Γ', 62, ἔκδ. W u e n s c h σελ. 152, ὁ Ἰωάννης Καππαδόκης ἦταν *δικαιότατος ὑπαρχος* καὶ εἶχε μὲ τὸ μέρος του τὴν *αὐθαδεστέραν μοῖραν τοῦ δήμου*, δηλαδὴ τοὺς Πράσινους, ποὺ ἦταν καὶ ὁ πιὸ πολυάριθμος δῆμος. Μὲ ἄλλα λόγια, ὁ Λυδὸς μᾶς λέει ὅτι ὁ Καππαδόκης ἦταν καὶ *δικαιότατος* καὶ δημοφιλέστατος στὴν Κωνσταντινούπολη.

6. Μαλάλας, σελ. 494 - 495 CSHB.

καὶ νικοῦσε τοὺς Κουτρίγους Οὐννους μπροστὰ στὴν Κωνσταντινούπολη: . . . ἐπειδὴ γὰρ ἅπας ὁ δῆμος, τοῦ ἔργου σφίσιν ἀπηγγελέμενου, ἤδον τε αὐτὸν καὶ ἀνύμνουν κατὰ ξυλλόγους, ὥς ὑπ' ἐκείνου περιφανέστατα σεσωσμένοι, τοῦτο δὲ ἔδακε πολλοὺς τῶν ἐν τέλει καὶ ἠνίασε φθόνῳ ληφθέντας καὶ βασκανία, πάθεσιν οὕτω δεινοῖς καὶ ἀεὶ τὰ κάλλιστα λυμαινομένοις, τοιγάρτοι διέβαλλον τὸν ἄνδρα ὡς μεγαλαυχοῦντα καὶ διαθρυπτόμενον ἐπὶ τῇ τοῦ δμίλου εὐνοίᾳ καὶ ἐς ἄλλας ὁρῶντα ἐλπίδας¹. . .

Ὁ Βελισάριος, συνεπῶς, κατηγορεῖται γιὰ ἐπιβουλὴ κατὰ τοῦ αὐτοκράτορα τὸ 535 στὴν Ἀφρική, τὸ 540 στὴν Ἰταλία, τὸ 558 καὶ τὸ 564 στὴν Κωνσταντινούπολη, παρόλο ποὺ οὔτε ὁ Προκόπιος οὔτε ὁ Ἀγαθίας (γιὰ τὴ συγκεκριμένη περίπτωση τοῦ 558 ὁ τελευταῖος) δείχνουν νὰ πιστεύουν στὸ βάσιμο τῶν κατηγοριῶν αὐτῶν. Ἀντίθετα, καὶ οἱ δυὸ ἱστορικοὶ δείχνουν νὰ ἀποδίδουν τὶς κατηγορίες στὸ φθόνον καὶ τὴ βασκανία γιὰ τὴ λαμπρὴ στρατιωτικὴ σταδιοδρομία τοῦ κατὰ τὰ ἄλλα ἄτυχου πατρίκιου πού, ὄντας ταυτόχρονα Ἰνδαλμα τοῦ βυζαντινοῦ στρατοῦ καὶ ἐκλεκτὸς τῶν Ὀστρογόθων, δὲν ἔγινε τελικὰ αὐτοκράτορας γιὰ λόγους πραγματικὰ δυσεξιχνιάστους.

IV. Ο ΒΕΛΙΣΑΡΙΟΣ ΚΑΙ Η ΑΝΑΔΕΙΞΗ ΤΟΥ ΠΑΤΡΙΚΙΟΥ ΝΑΡΣΗ

Ἐντελῶς διαφορετικὴ εἶναι στὶς πηγὰς ἡ σταδιοδρομία τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ἔμπιστου καὶ μεγάλου ἀντίζηλου τοῦ Βελισάριου, τοῦ πατρίκιου Ναρσῆ πού — ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ — ποτὲ δὲ χρημάτισε ὑπατος, τὸ γεγονὸς δὲ ὅτι ἦταν εὐνοῦχος τοῦ ἀπέκλειε προκαταβολικὰ τὴ φιλοδοξία νὰ ἀποβλέψει στὸν αὐτοκρατορικὸ θρόνον καί, συνεπῶς, ἦταν ἀδύνατον νὰ τοῦ ἀποδοθεῖ ἡ κατηγορία πού τόσο συχνὰ καὶ εὐκολὰ ἀποδιδόταν στὸ Βελισάριο².

Ἐμπιστος τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἀντίζηλος τοῦ Βελισάριου, ἀλλὰ, πάνω ἀπ' ὅλα, τυχερός. Ὁ Ναρσῆς πού ἐμφανίζεται παράλληλα καὶ στὸν ἴδιο ρόλο μὲ τὸ Βελισάριο στὴ διάρκεια τῆς Στάσης τοῦ Νίκα τὸν Ἰανουάριο τοῦ 532, μόλις στὰ τέλη τοῦ καλοκαιριοῦ τοῦ 538 ἀποβιβάζεται στὴν Ἰταλία ξὺν πολλῇ στρατιᾷ ἐκ Βυζαντίου³. Γιατί στέλνεται ὁ Ναρσῆς στὴν Ἰταλία, ὅπου στρατηγὸς εἶναι ὁ Βελισάριος καὶ ἡ αὐτοκρατορία διαθέτει τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ἔμπειρους στρατιωτικοὺς ἡγήτορες σὰν τὸ Σίττα καὶ τὸ Γερμανό⁴; Ὡς τὸ 538, ὁ Ναρσῆς δὲν εἶχε διοικήσει ποτὲ ἓνα στρατιωτικὸ τμήμα στὸ πεδίο τῆς μάχης.

1. Ἀγαθίας, Ε', 20, 5, στὸ ἴδιο, σελ. 189 - 190.

2. Σὰν εἰσαγωγικὰ σχετικὰ μὲ τὸν εὐνοῦχο κουβικουλάριο καὶ πατρίκιο Ναρσῆ, ἐκτὸς ἀπὸ ὅσα ἀναφέρθηκαν πρὶν πάνω, πρβλ. Stein, *Histoire*, τόμ. Β', σελ. 356 - 358, κρίσεις στιβαρές, πού ὅμως δὲν ὀδηγοῦν σὲ συνολικὸ συμπέρασμα.

3. Προκόπιος, Πολ. ΣΤ', 14, 1, στὸ ἴδιο, Β', 208.

4. Γιὰ τὴν ἀξία τῶν στρατιωτικῶν αὐτῶν ἡγητόρων, πρβλ. R. Browning, στὴν *Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους*, τόμ. Ζ', σελ. 155/156.

Ἔτσι, βλέποντάς τον τώρα νὰ ἡγεῖται 5000 ἰππέων καὶ 2000 Ἑρούλων¹, θὰ μποροῦσε κανεὶς νὰ συμπεράνει ὅτι πρόκειται ἀναμφισβήτητα γιὰ μιὰν ὑποτεταγμένη στὸ Βελισάριο διοίκηση. Ὅμως, τὰ πράγματα ἐξελίσσονται διαφορετικά. Στὴν πρώτη τους συνάντηση στὸ Firmum, ἐκδηλώνεται διαφωνία ὡς πρὸς τὴν τακτική πού πρέπει νὰ ἀκολουθηθεῖ στὴν ἰταλική ἐκστρατεία: ὁ Βελισάριος θέλει νὰ καταλάβει τὸ Αὐξιμον (Osimo)² καί, στὴ συνέχεια, νὰ στείλει ἓνα τμήμα τοῦ στρατοῦ στὴ Λιγουρία³. Ὁ Ναρσής, ἀντίθετα ἀπὸ τὸ δοκιμασμένο στρατηγὸ, θέλει νὰ ἀπελευθερώσει τὸ πολιορκημένο ἀπὸ τοὺς Ὀστρογότθους Ἀρίμινον (Rimini)⁴ καί, μετὰ, νὰ κατακτήσει τὴν Αἰμιλία⁵. Γιὰ νὰ ὑπερισχύσει ἡ δική του γνώμη, ὁ Ναρσής δὲ διστάζει νὰ ἀπευθύνει πρὸς τὸν ὡς τότε ἀδιαφιλονίκητον ἡγέτορα τοῦ στρατεύματος Βελισάριο τὴν ἀκόλουθη ἀπροκάλυπτη ἀπειλή: *σκοπεῖ δὲ μὴ τὰς ποινὰς ὧν Ἰωάννης ἀγνοήσας ἤμαρτε παρὰ βασιλέως τε καὶ ἡμῶν λάβῃς*⁶. . . Καὶ ὁ πολὺς Βελισάριος σωπαίνει μπροστὰ στὸ Ναρσή.

Σύμφωνα πάντα μὲ τὸ θαυμαστὴ τοῦ Βελισάριου Προκόπιο πὺ ἀποτελεῖ καὶ τὴ μοναδική μας πηγή γιὰ τὰ γεγονότα αὐτά, ὁ στρατηγὸς πὺ τοῦ ἀμφισβητοῦν ἀνοικτὰ τὴν ὁρθότητα τῶν ἀποφάσεων, *ἔδειξε γράμματα βασιλέως Ἰουστινιανοῦ (σύγχρονα ἄραγε ἢ προγενέστερα;) πὺ ἔδιναν τὴ λύση στὸ πρόβλημα τῆς ἀνώτατης διοίκησης μόνο: Ναρσὴν τὸν ἡμέτερον ταμίαν οὐκ ἐφ' ᾧ ἄρξαι τοῦ στρατοπέδου ἐς Ἰταλίαν ἐπέμψαμεν. μόνον γὰρ Βελισάριον παντὶ τῷ στρατῷ ἐξηγεῖσθαι βουλόμεθα, ὅπη ἂν αὐτῷ δοκῇ ὧς ἄριστα ἔχειν. αὐτῷ τε ὑμᾶς ἐπεσθαι ἅπαντας ἐπὶ τῷ συμφέροντι τῇ ἡμετέρᾳ βασιλείᾳ προσήκει*. . .⁷ Ὁ Ναρσής, μᾶς λέει ὁ Προκόπιος, ἀρνεῖται νὰ ὑποταχθεῖ στὸ στρατηγὸ παίρνοντας σὰν πρόσχημα καὶ ἀφορμὴ τὸ ἀκροτελεύτιο τῆς αὐτοκρατορικῆς ἐπιστολῆς, θεωρώντας δηλαδὴ ὅτι ὁ Βελισάριος δὲν βουλεύεται ἐν τῷ παρόντι τοῦ τῆς πολιτείας *ξυμφόρου*⁸. Ἀνενόχλητος πᾶ ἀπὸ ἀνταγωνισμοὺς καὶ περισπασμοὺς, ὁ Βελισάριος θὰ ἐφαρμόσει τὴ δική του στρατηγική καὶ τακτική καὶ θὰ κατα-

1. Τόσο ὁ Προκόπιος (Πολ. Η', 26, 17, στὸ ἴδιο, Β', 632, Πολ. ΣΤ', 22, 5, στὸ ἴδιο, Β', 247/8) ὅσο καὶ ὁ Ἀγαθίας (Α', 11, 3, σελ. 23 καὶ Β', 7, 2 - 5, σελ. 49) τονίζουν τὴν ἀφοσίωση τῶν Ἑρούλων στὸ πρόσωπο τοῦ Ναρσῆ ἀποκλειστικά καὶ σὲ κανέναν ἄλλο αὐτοκρατορικὸ στρατηγὸ, οὔτε στὸ Βελισάριο.

2. Προκόπιος, Πολ. ΣΤ', 16, 1 - 4, στὸ ἴδιο, Β', 220.

3. Προκόπιος, Πολ. ΣΤ', 18, 19 - 22, στὸ ἴδιο, Β', 230 - 231. Στὸ λόγο του, ὁ Βελισάριος ἐπισημαίνει ὅτι, στὴ Λιγουρία, οἱ Ὀστρογότθοι συμπαρατάσσονται ἤδη μὲ τοὺς Φράγγους.

4. Προκόπιος, Πολ. ΣΤ', 16, 5 - 11, στὸ ἴδιο, Β', 220 - 221.

5. Προκόπιος, Πολ. ΣΤ', 18, 25, στὸ ἴδιο, Β', 231.

6. Προκόπιος, Πολ. ΣΤ', 16, 10, στὸ ἴδιο, Β', 221. Πρβλ. καὶ Rubin, *Prokopios*, στήλ. 185.

7. Προκόπιος, Πολ. ΣΤ', 19, 27 - 28, στὸ ἴδιο, Β', 232.

8. Προκόπιος, Πολ. ΣΤ', 19, 29, στὸ ἴδιο.

λάβει τὴ Ραβέννα μόλις τὸ Μάιο τοῦ 540, ἐνῶ ὁ Ναρσὴς θὰ ἀνακληθεῖ ἀπὸ τὸ μέτωπο τῆς Ἰταλίας στὴν Κωνσταντινούπολη τὸ 539. Θὰ ξαναγυρίσει παντοδύναμος κάποια μέρα, τὸ 551/2.

Ἐχοντας ἀριστεύσει σὲ καθαρά ἐμπιστευτικὲς ἀποστολὲς (ὅπως ἡ παράδοση ἐνὸς κάστρου τῆς Περσαρμενίας ποὺ μᾶς ἀναφέρει ὁ Μαλάλας¹), ὁ Ναρσὴς βρίσκεται ἐπιφορτισμένος νὰ συλλάβει ἐν ὄνόματι τοῦ αὐτοκράτορα τὸ συνωμότη Ἰωάννη Καππαδόκη τὸ 541², ἔτος ποὺ ἀπαγορεύεται ἡ ὑπατεία καί, δέκα χρόνια ἀργότερα, τὸ 551, τοποθετεῖται στρατηγὸς αὐτοκράτωρ, ὅπως ἦταν παλιότερα ὁ Βελισάριος, τῆς ἰταλικῆς ἐκστρατείας³. Αὐτὸ συμβαίνει ὅταν ὁ Βελισάριος γῆς μὲν τῆς Ἰταλῶν πενταετὲς οὐδαμῇ ἀποβάς, ἀνακαλεῖται ὀριστικὰ στὴν Κωνσταντινούπολη τὸ 548/9⁴. Στὴν ἀρχή, ὁ Ἰουστινιανὸς ἄρχοντα πέμπειν ξὺν στρατῷ ἄλλον ἐπὶ Γότθους διενεοῖτο⁵ καί, τελικὰ, καταλήγει στὸ Γερμανὸ (549), ἀλλὰ ξαφνικὰ βασιλεῖ μετέμελεν⁶. Νέα ὅμως μεταμέλεια τοῦ Ἰουστινιανοῦ ὀδηγεῖ στὴν πολύκροτη ἀρχὴ τῆς ἐκστρατείας τοῦ Γερμανοῦ ὡς τὴ Σαρδική (550), ὅπου καὶ πεθαίνει ὁ στρατηγός. Ἀκόμα καὶ τότε, ὁ Ἰουστινιανὸς οὔτε κἂν σκέπτεται νὰ ἀναθέσει τὴν ἰταλικὴ ἐκστρατεία γιὰ τρίτη φορὰ στὸ Βελισάριο ποὺ θεωρεῖται *πρῶτος Ῥωμαίων ἀπάντων*⁷, καὶ εἶναι σχεδὸν ὑποχρεωμένος νὰ μένει στὴν Κωνσταντινούπολη. Μὲ ἐκπληξή, ὁ Προκόπιος ἀναφέρει τὴν αὐτοκρατορικὴ ἀπόφαση γιὰ τὸ διορισμὸ τοῦ Ναρσῆ καί, μὲ κάποια σύγχυση, καταφεύγει στὴ διήγηση ἐνὸς περιέργου θρύλου: στὴ διάρκειά τῆς βασιλείας τοῦ Ἀθαλάριχου (526 - 534), ἓνα βράδυ περνοῦσε ἀπὸ τὸ Forum Pacis στὴ Ρώμη μιὰ ἀγέλη βοδιῶν. Ἐνας εὐνοῦχος ταῦρος ἀπὸ τὴν ἀγέλη πλησίασε στὴν κρήνη, ὅπου ὑπῆρχε ὁ χάλκινος βοῦς τοῦ Μύρωνος καὶ ἐπιβατεύσας ἔστη ὑπερθεὶν τοῦ βοῦς τοῦ χαλκοῦ. Ἐνας Τοῦσκος χωρικός ποὺ περνοῦσε ἀπὸ ἐκεῖ, προφήτευσε ὅτι, μιὰ μέρα, ἓνας εὐνοῦχος θὰ καταλύσει τὸν ἄρχοντα τῆς Ρώμης. Καὶ διὰ τοῦτο ἴσως ἐπὶ Τουτίλαν ἐστρατήγει ὁ Ναρσὴς, καταλήγει ὁ Προκόπιος, ἢ στοχαζομένης τοῦ ἐσομένου τῆς βασιλείας γνώμης, ἢ πρυτανευούσης τὸ δέον τῆς τύχης⁸. Ἐτσι, τὸ 551, ἓνας εὐνοῦχος διορίζοταν στὴ θέση ἐκείνου ποὺ, ὄντας *πρῶτος Ῥωμαίων ἀπάντων* (ὑπῆρξε καὶ ἄρχων τῆς Ρώμης) εἶχε ἐπιλεγεῖ ἀπὸ τοὺς Ὀστρογότθους βασιλεὺς τῆς ἐσπερίας. Ὁ εὐνοῦχος ταῦρος ἐπιβάτευσε τὸ ἀριστούργημα τοῦ Μύρωνος καὶ ὁ

1. Μαλάλας, σελ. 469 CSHB.

2. Προκόπιος, Πολ. Α', 25, 24 - 27, στὸ ἴδιο, Α', 138 - 139.

3. Ἀγαθίας, Προοίμιον 31, σελ. 9 (γιὰ τὸ Ναρσῆ). Προκόπιος, Πολ. ΣΤ', 22, 4, στὸ ἴδιο, Β', 247 (γιὰ τὸ Βελισάριο). Προκόπιος, Πολ. ΙΙ', 21,6, στὸ ἴδιο, Β', 601 (γιὰ τὸ Ναρσῆ).

4. Προκόπιος, Πολ. Ζ', 35, 1, στὸ ἴδιο, Β', 453.

5. Προκόπιος, Πολ. Ζ', 36,4, στὸ ἴδιο, Β', 458.

6. Προκόπιος, Πολ. Ζ', 38, 27, στὸ ἴδιο, Β', 467.

7. Προκόπιος, Πολ. Η', 21,2, στὸ ἴδιο, Β', 600.

8. Προκόπιος, Πολ. Η', 21, 11, στὸ ἴδιο, Β', 601 - 602.

εὐνοῦχος Ναρσῆς τὸν πρῶτο ὄλων τῶν Ρωμαίων Βελισάριο. Φυσικά, στὸ κείμενο τοῦ Προκόπιου φαίνεται σὰν ἄρχων Ρώμης νὰ εἶναι ὁ ὁστρογότθος Τοτίλας καὶ ἡ προφητεία σὰ νὰ προλέγει τὴν κατάκτηση τῆς Ἰταλίας ἀπὸ τὸ Ναρσῆ, ὅς μοῦ ἐπιτραπεῖ ὅμως νὰ ὑποστηρίξω, ὅτι ταιριάζει περισσότερο στὶς ἀμοιβαῖες σχέσεις Βελισάρχου καὶ Ναρσῆ, ὅπως μᾶς τὶς ἀναφέρει ὁ ὁπαδὸς τοῦ Βελισάρχου Προκόπιος.

V. ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΣΥΜΜΑΧΙΕΣ: ΟΙ ΟΡΘΟΔΟΞΟΙ ΦΡΑΓΓΟΙ

Ἡ συνάντηση τῶν στρατηγῶν στὸ Firmum τὸ 538 φέρνει στὸ φῶς ὁρισμένες ἀδιόρατες αἰτίες τῆς ἐπεισοδιακῆς αὐτῆς πρώτης ἄφιξης τοῦ Ναρσῆ στὴν Ἰταλία. . . *Ναρσῆ δὲ ξυγγενόμενοι τῶν ἐπιτηδεῶν τινές, ἀπέραντά τε ποιεῖν Βελισάριον καὶ τὰ ἀμήχανα ἐπινοεῖν ἔφασκον*¹. . . Καὶ γι' αὐτὸ τὸ λόγο, ὁ Ναρσῆς καὶ οἱ ἄνθρωποι τοῦ ἐπιμένουν νὰ καταλάβουν τὴν Αἰμιλία, τὴ στιγμή πού ὁ Βελισάριος θέλει νὰ διαίρει τὸ στρατὸ — γιὰ μιὰ φορὰ ἀκόμα μετὰ ἀπὸ τόσες ἄλλες — στέλνοντας ἐνισχύσεις στὴ Λιγουρία. Ἡ ἀνάκληση τοῦ Ναρσῆ στὴν Κωνσταντινούπολη τὸ 539 εἶναι ὅπωςδῆποτε μιὰ ἐπιτυχία τοῦ Βελισάρχου πού παραμένει μόνος ἀρχιστράτηγος στὴν Ἰταλία. Ἀμέσως τότε, μὲ τὴν ἀνοιξὴ τοῦ 539, ὁ Βελισάριος βαδίζει ἐναντίον τῆς Ραβέννας, πού κι αὐτὴν θὰ ἀργήσει ἄλλον ἓνα χρόνον περίπου νὰ ἐκπορθῇ. Ἐνα χρόνον μὲ τεράστια σημασία. Ὁ πόλεμος δὲν τελεῖωνε.

. . . Ἀκούσας δὲ Βελισάριος λαιδορεῖσθαι οἱ τῶν ἀρχόντων τινάς, ὡς δὴ ἐπιβουλεύων τοῖς βασιλέως πράγμασι τὸν πόλεμον καταλύειν οὐδαμῶς βούλοιο, προσπαθεῖ νὰ πείσει γιὰ τὸ ἀντίθετο τοὺς συγκλητικούς Δόμνικο καὶ Μαξιμίνου, πού ἔχουν σταλεῖ στὸ στρατόπεδον τοῦ Βελισάρχου γιὰ νὰ διαπραγματευθοῦν τοὺς ὅρους παράδοσης τῶν Ὀστρογόθων², δηλαδή ἴσως ὁ Ἰουστινιανὸς νὰ προσπαθοῦσε νὰ ἀποφύγει τὸ ἐνδεχόμενο νὰ παραδοθοῦν στὸ Βελισάριο οἱ Ὀστρογόθοι, ὅπως στὸ παρελθὸν εἶχαν παραδοθεῖ οἱ Βάνδαλοι. Τὸ ἐνδεχόμενο ὅμως αὐτὸ δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ ἀποφευχθεῖ καὶ οἱ Ὀστρογόθοι βασιλέα τῆς ἐσπερίας Βελισάριον ἀνειπεῖν ἔγνωσαν³, πράγμα πού ὁ Προκόπιος παρουσιάζει σὰν τακτικὸ τέχνασμα τοῦ Βελισάρχου, γιὰ νὰ ἀποκτήσει ὁ Ἰουστινιανὸς ὁλόκληρὴ τὴν Ἰταλία, τὴ στιγμή πού οἱ αὐτοκρατορικοὶ ἀπεσταλμένοι Δόμνικος καὶ Μαξιμίνος ἔχουν ἐντολὴ νὰ διαπραγματευθοῦν τὴν προσάρτηση τῶν ἐπαρχιῶν ἐντεῦθεν τοῦ Πάδου μόνον⁴. Ὅπως κι ἂν ἔχουν τὰ πράγματα, γιὰ τὴν ὥρα, ἡ ἐπιλογή τοῦ Βελισάρχου κυριαρχεῖ αὐτόματα πάνω στὴν ἀποστολὴ τῶν ἐπι-

1. Προκόπιος, Πολ. ΣΤ', 19, 8, στὸ ἴδιο, Β', 233/4.

2. Προκόπιος, Πολ. ΣΤ', 29, 7, στὸ ἴδιο, Β', 283.

3. Πρβλ. πρὸ πάνω, σελ. 222, σημ. 2.

4. Προκόπιος, Πολ. ΣΤ', 29, 1 - 2, στὸ ἴδιο, Β', 282.

τηρητῶν του συγκλητικῶν Δόμνικου καὶ Μαξιμίνου, ὅπως τελικὰ εἶχε κυριαρχήσει πάνω στὴ στρατηγικὴ ἐπιλογή τοῦ προηγούμενου ἐπιτηρητῆ του, τοῦ Ναρσῆ, τὸ 538. Ὁ Βελισάριος καταλαμβάνει ἐπιτέλους τὴ Ραβέννα τὸ Μάιο τοῦ 540 καὶ τότε ἀπευθύνεται ἀνοικτὰ ἐναντίον του ἡ κατηγορία γιὰ τυραννίδα¹.

Ὅλες αὐτὲς οἱ ἀναφορὲς σὲ πράγματα γνωστὰ στὶς λεπτομέρειές τους μπορεῖ νὰ φαίνονται σχολαστικές. Στὴν πραγματικότητα ἔχουν τὴ μεγαλύτερη δυνατὴ σημασία γιὰ νὰ γίνουν κατανοητὰ ἓνα πλῆθος γεγονότα ποῦ, παραμένοντας ἀσύνδετα μεταξὺ τους, τελικὰ θεωροῦνται γνωστὰ καὶ σχεδὸν ἄχρηστα.

Συνοψίζοντας λοιπὸν ὡς ἐδῶ, θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε ὅτι, παρόλα τὰ πρῶτα πέντε χρόνια ποῦ ἀφιέρωσε στὴν κατάκτηση τῆς Ἰταλίας (Δεκέμβριος 535 - Μάιος 540), ὁ πατρίκιος Βελισάριος ποῦ ὅταν ἀποφάσιζε νὰ δώσει μάχη τὴν κέρδιζε σχεδὸν πάντοτε, δὲν κατόρθωσε νὰ ἀποφύγει τὶς κατηγορίες καὶ διαβολὲς ὅτι χρονοτριβεῖ ἐπίτηδες, ἐνεργώντας γιὰ προσωπικὸ του ὄφελος. Κατὰ καιροὺς, ὁ Ἰουστινιανὸς προσπαθεῖ νὰ κατευθύνει ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη τὶς ἐνέργειες τοῦ Βελισάριου καὶ στέλνει στὴν Ἰταλία ἀνθρώπους τῆς ἐμπιστοσύνης του, ὅπως τὸ Ναρσῆ καὶ τοὺς Δόμνικο καὶ Μαξιμῖνο τὴν κρίσιμη ἐποχὴ 538 - 540². Οἱ αὐτοκρατορικοὶ αὐτοὶ ἐμπιστοὶ διαφωνοῦν ἀνελλιπῶς, εἴτε στρατηγικὰ εἴτε πολιτικά, μὲ τὸ Βελισάριο ποῦ, τόσο οἱ νίκες του ὅσο καὶ ἡ τακτικὴ του, τὸν καθιστοῦν συνεχῶς ὑποπτο, πράγμα ποῦ ὁ Προκόπιος δὲ διανοεῖται νὰ ἀρνηθεῖ, ἀφοῦ ὑπάρχουν τόσες ἐνδείξεις καὶ ἀνάλογες αὐτοκρατορικές ἀντιδράσεις.

Ἐκεῖνο ποῦ φαίνεται ὅτι ὁδήγησε τὴ νεότερη ἱστοριογραφία στὴν τυποποίηση τῶν γεγονότων ἔτσι ὥστε σήμερα νὰ θεωροῦνται γνωστὲς καὶ ἄχρηστες λεπτομέρειες πρέπει νὰ εἶναι τὸ ὅτι ὁ Ἰουστινιανὸς καὶ Βελισάριος ἀποκλείεται νὰ διαφωνοῦσαν ὡς πρὸς τὸν τελικὸ σκοπὸ τῆς ἐκστρατείας, ποῦ ἦταν καὶ γιὰ τοὺς δυὸ ἡ κατάκτηση τῆς Ἰταλίας. Ἔτσι, ἡ ἀναβλητικότητα ἐνὸς τόσο ἱκανοῦ στρατηγοῦ, διάσημου στὴν παγκόσμια ἱστορία τῆς στρατιωτικῆς τέχνης, δείχνει νὰ ὀφείλεται ἀποκλειστικὰ καὶ μόνο σὲ στρατηγικὲς καὶ τακτικὲς ἐπιλογές. Πράγματι, ὅπου ὁ Βελισάριος βρίσκεται μπροστὰ σὲ μιὰ σημαίνουσα ἐπιλογή, ὁ ὁπαδὸς του Προκόπιος ἀρχίζει μιὰ σχολιοτενὴ παράθεση στρατιωτικῶν λεπτομερειῶν, πράγμα ποῦ ὁδήγησε τὸν B. Rubin νὰ γράφει ὅτι

1. Πρβλ. πὺ πάνω, σελ. 222, σημ. 1, 2, 3.

2. Ὁ κ. E. X ρ υ σ ός, μὲ ἀνακοίνωσή του (*Reichsideologie und Westpolitik Justinians; die Friedensverhandlungen des Jahres 540*) στὴ 16η Διεθνή συνδιάσκεψη Eirene τῆς Πράγας (31/8 - 4/9/82), ἐντόπισε πολὺ εὐλόγα καὶ εὔστοχα τὴ διαφοροποίηση ἀνάμεσα στὴ στάση Δόμνικου καὶ Μαξιμίνου, ἀπὸ τὴ μιὰ πλευρὰ, καὶ τοῦ Βελισάριου ἀπὸ τὴν ἄλλη, ὡς πρὸς τὴν παράδοση τῶν Ὀστρογότθων. Πρβλ. ἐπίσης A. Carile, *Il «Bellum Gothicum» dall'Isonzo a Ravenna*, στὴ σειρὰ Antichita Altoadriatica 13 (1978) σελ. 147 - 193, ἐδῶ, σελ. 168/169.

ὁ Προκόπιος εἶναι τελικὰ ἀνίκανος γιὰ μιὰν ἀληθινὴ *Durchdringung der politischen Zusammenhänge*¹.

Περιγράφοντας τοὺς πολέμους τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ὅπως λέει ὁ ἴδιος, καὶ μάλιστα γράφοντας τὴν ἱστορίαν τῆς Ἀνατολικῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας ὡς τότε ποὺ ἐγίνε οἰκουμενικὴ, ὁ Προκόπιος εἶναι ἀδύνατο νὰ μὴν ἤξερε τίς πολιτικὲς σκοπιμότητες καὶ τοὺς τρόπους, μὲ τοὺς ὁποίους ὁ Ἰουστινιανὸς ἐπιδίωκε τὴν εὐδόωσιν τῶν σκοπῶν του². Ὄντας ταυτόχρονα ὁπαδὸς μιᾶς ἄλλης πολιτικῆς λύσης ἀπὸ ἐκείνῃ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ὁ ἱστορικὸς Προκόπιος καταλήγει νὰ ὑποβιβάζει σὲ ἐπίπεδο λεπτομερειῶν γεγονότα κολοσσιαίας σημασίας, ὅπως εἶναι πολιτικὲς διαφορὲς σὲ παγκόσμια, γιὰ τὴν ἐποχὴ, κλίμακα. Ἔτσι, μετατοπίζεται καὶ ἡ βαρύτητα τῶν προσωποποιήσεων ποὺ εἶναι φορεῖς τῶν πολιτικῶν αὐτῶν διαφορῶν. Κεντρικὸ πρόσωπο τῆς ἀφήγησης εἶναι ὁ ἀσύγκριτος στρατηγὸς Βελισάριος, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν ἐκβασὴν ποὺ εἶχαν οἱ δικές του πολιτικὲς ἐπιλογές.

Ὑποβαθμίζοντας ὅμως σημαίνοντα γεγονότα σὲ ἐπίπεδο λεπτομερειῶν, ὁ Προκόπιος δὲν ἔχει ἀνάγκη νὰ ἀποσιωπῇ τίποτε σχεδὸν καί, σὰν «ἀμερόληπτος» ἱστορικὸς, δὲν ἀποφεύγει νὰ ἀναφέρει τὰ πάντα σχετικὰ μὲ τὴν πολιτικὴν τοῦ Ἰουστινιανοῦ γιὰ τὴν κατάκτησιν τῆς Ἰταλίας, πολιτικὴν ποὺ εἶναι ἡ ἀκόλουθη:

Ὁ Ἰουστινιανὸς, μᾶς λέει ὁ Προκόπιος σὲ κάποιο ἀνύποπτο καὶ ἀνώδυνο σημεῖο τῆς ἱστορίας του, οὔτε ἄρχισε αὐτὸ τὸν πόλεμον, οὔτε καὶ ἐκδήλωσε τὴν πρόθεσίν του νὰ καταπολεμήσῃ τοὺς Ὀστρογότθους, παρὰ ἀφοῦ οἱ Φράγγοι, ποὺ ἔλαβαν γιὰ τὴν φιλίαν καὶ τὴν συμμαχίαν τοὺς μεγάλα χρηματικὰ ποσά, ὁμολόγησαν (ὁ ὅρος εἶναι τεχνικὸς καὶ σημαίνει ὅρκον σὲ συνθήκῃ) ὅτι θὰ ἀναλάβουν τὸν ἀγῶνα αὐτὸ μαζὶ μὲ τὴν αὐτοκρατορίαν³. Τὸ χωρίον αὐτό, ἂν ὅχι τίποτε ἄλλο, δείχνει τουλάχιστον καθαρὰ τὸν τρόπο, μὲ τὸν ὁποῖο ὁ αὐτοκράτορας σχεδίαζε νὰ προσαρτῇ τὸ ὀστρογοτθικὸ βασίλειον στὴν Ἀνατολικὴν αὐτοκρατορίαν. Ἡ μνεία αὕτη εἶναι σαφέστατη, ὁ Προκόπιος ὅμως τὴν ἀναφέρει κάπου πρὸς τὸ τέλος τῆς ἱστορίας του, ἀσφαλῶς ἐπειδὴ ἡ ἀποσιώπησις δὲ θὰ ταίριαζε στὸν ἱστορικόν, ὅπως ἡ διαστρέβλωσις, ποὺ πιθανότατα νὰ ἀποτελεῖ κριτήριον πολιτικότητος.

1. Rubin, *Prokopios*, στήλ. 87.

2. Πρβλ. W. H. C. Friend, *Old and New Rome in the Age of Justinian* (Relations between East and West during the Middle Ages, edited by D. Baker), Ἐδιμβούργο 1973, σελ. 11 - 28.

3. Προκόπιος, Πολ. Η', 24, 13, στὸ ἴδιον, Β', 619: . . . Ἰουστινιανὸς οὐ πρότερον κατέστη ἐς πόλεμον τόνδε, οὐδὲ Γότθοις πολεμῆσειον ἐνδηλὸς γέγονεν, ἕως αὐτῶν Φράγγοι φιλίας τε καὶ συμμαχίας ὀνόματι χορήματα μεγάλα κεκομισμένοι τὴν ἀγωνίαν ξυλλήψεσθαι ὁμολόγησαν. . . Πρὶν εἶναι γιὰ ἐκκλήσιν τοῦ αὐτοκρατορικοῦ πρεσβευτῆ συγκλητικοῦ Λεόντιου στὸ φράγγον βασιλέα Θεοδίδβαλδον Α'. Πρβλ. σχετικὰ Τ. Κ. Λογγύη, *Μία ἀγνωστὴ οἰκογένεια βυζαντινῶν πρεσβευτῶν τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἰουστινιανοῦ*, Πραγματοσὸς 17 (1975), σελ. 556 - 561.

Τὸ ὅτι ἡ μνεία αὐτὴ ἐκφράζει κατηγορηματικὰ τὶς πολιτικὲς προθέσεις τοῦ αὐτοκράτορα, ἐπιβεβαιώνεται στὴν πράξη ἀπὸ μιὰν ἄλλη σαφέστατη μνεία πού, ἐντελῶς γενναιόδωρα, ὁ Προκόπιος δίνει στὴν ἀρχὴ τῆς ἱστορίας τοῦ ὁστρογοθικοῦ πολέμου, ἐκεῖ δηλαδὴ πού πράγματι συνέβησαν τὰ γεγονότα πού ἀναφέρονται: στέλνοντας γιὰ πρώτη φορὰ στὴν Ἰταλία τὸ Βελισάριο μὲ μόνο 7500 στρατιῶτες, ὁ Ἰουστινιανὸς στέλνει παράλληλα μιὰ πρεσβεία στοὺς ἡγεμόνες τῶν Φράγκων καὶ τὴν ἐξῆς ἐπιστολὴ: *Γότθοι Ἰταλίαν τὴν ἡμετέραν βίᾳ ἐλόντες οὐχ ὅσον αὐτὴν ἀποδιδόναι οὐδαμῇ ἔγνωσαν, ἀλλὰ καὶ προσηδίκηκασιν ἡμᾶς οὔτε φορητὰ οὔτε μέτρια, διόπερ ἡμεῖς μὲν στρατεύειν ἐπ' αὐτοὺς ἠναγκάσμεθα, ὑμᾶς δὲ εἰκὸς ξυνδιαφέρειν ἡμῖν πόλεμον τόνδε, ὃν ἡμῖν κοινὸν εἶναι ποιεῖ δόξα τε ὀρθή, ἀποσειομένη τὴν Ἀρειανῶν γνώμην, καὶ τὸ ἐς Γότθους ἀμφοτέρων ἔχθος*¹. "Ὅπως βλέπουμε, ὁ αὐτοκράτορας, πιστὸς στίς ὀρθόδοξες ἀρχές του, ἐπικαλεῖται τὴν ὀρθοδοξίαν τῶν Φράγγων, πού εἶναι οἱ μόνοι μὴ αἰρετικοὶ Βάρβαροι τῆς Δύσης, ὀρθοδοξία πού χρονολογεῖται ἀπὸ τὴ βάπτιση τοῦ παλίου σύμμαχου τῆς Ἀνατολικῆς αὐτοκρατορίας ἡγεμόνα Χλωδοβίκου τὸ 506. Ὁ Χλωδοβίκος εἶχε πολεμήσει κι αὐτὸς τοὺς Γότθους μαζὶ μὲ τὸν αὐτοκράτορα Ἀναστάσιο, ἀμέσως μετὰ τὴν προσχώρησή του στὴν ὀρθοδοξία, στὰ χρόνια 506 - 512. Εἶναι, συνεπῶς, γνωστὴ καὶ δοκιμασμένη ἀπὸ τὰ χρόνια ἡ παγκόσμια πολιτικὴ πού ἐφαρμόζει ὁ Ἰουστινιανὸς στὴ Reconquista².

Μαζὶ μὲ τὴν ἐπιστολὴ πού παρατέθηκε, ὁ Ἰουστινιανὸς στέλνει καὶ μεγάλη χρηματικὰ ποσὰ στοὺς Φράγγους ἡγεμόνες πού δὲν ἀναφέρονται ἐδῶ, ἀλλὰ πού ξὺν προθυμία πολλῇ *ξυμμαχήσειν ὑπέσχοντο*³. Λίγο ἀργότερα, μετὰ τὴν ἐκθρόνιση τοῦ Θεωδᾶτου στὴν Ἰταλία (536), οἱ Ὀστρογότθοι ζητοῦν κι αὐτοὶ τὴ φραγγικὴ συμμαχία καὶ ὁ Προκόπιος ἀναφέρει τοὺς Μεροβίγγειους βασιλεῖς Χιλδέβερτο Α' (511 - 558), Θεωδίδεβερτο Α' (534 - 548) καὶ Χλωθάριο Α' (511 - 561), πού διαθέτουν κάτι τὸ πραγματικὰ μοναδικό: *σφίσι κατήκοα ἔθνη καί, μ' αὐτὸν τὸν τρόπο, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ὀρθοδοξίαν τους, ἔχουν μιὰν ἀκόμα αὐτοκρατορικὴ ιδιότητα*⁴.

Γιὰ νὰ μὴν παρασυρθοῦμε σὲ λεπτομερειακὲς δικαιολογίες κατὰ τὴ συνήθεια τοῦ Προκόπιου, εἶναι πέρα ἀπὸ κάθε ἀμφιβολία, ὅτι οἱ Φράγγοι καὶ τὰ πεπραγμένα (*gesta*) τους ἀποτελοῦν τὸν ἄξονα, γύρω ἀπὸ τὸν ὁποῖο περιστρέφονται οἱ ἱστορίες, τόσο τοῦ Προκόπιου, ὅσο καὶ τοῦ Ἀγαθία, ὅπως θὰ φανεῖ καθαρὰ πιὸ κάτω. Τόσο ὁ Προκόπιος ὅσο κι ὁ Ἀγαθίας, τονίζουν τὸ ὅτι οἱ Φράγγοι

1. Προκόπιος, Πολ. Β', 5,8 - 10, στὸ ἴδιο, Β', 26. Πρβλ. καὶ Kulakovskiy, *Istoriia*, τόμ. Β', σελ. 113, ὅπου ἀναφέρονται οἱ πρεσβεῖες στοὺς Φράγγους ἡγεμόνες.

2. Πρβλ. T. C. Loughis, *Le programme politique des citoyens de l'Empire d'Orient après 476. Une répétition générale*, Da Roma alla Terza Roma. II Seminario Internazionale di studi storici, Ρώμη 1982, σελ. 109 - 115.

3. Προκόπιος, στὸ ἴδιο.

4. Προκόπιος, Πολ. Β', 13,27 - 28, στὸ ἴδιο, Β', 75.

ἡ Γερμανοὶ ἔχουν ὑπηκόους τοὺς τοὺς Βουργούνδιους, τοὺς Ἀλαμανοὺς καὶ ἄλλα ἄλλα πρόσοικα ἔθνη¹. Ὁ Προκόπιος μάλιστα μᾶς ἀναφέρει καὶ κάτι πραγματικὰ καταπληκτικό: σὲ μιὰ πρεσβεία ποὺ ἔστειλε στὸν Ἰουστινιανὸ ὁ Φράγγων βασιλεὺς, περιέλαβε στὸ προσωπικὸ της καὶ . . . Ἀγγλους, φιλοτιμούμενος ὥς καὶ ἡ νῆσος ἦδε πρὸς αὐτοῦ ἄρχεται². Ποιὸς ἦταν αὐτὸς ὁ πανίσχυρος καὶ ὑπερόπτης Φράγγων βασιλεὺς (καὶ ὅχι πιά ἡγεμὼν ἢ ἀρχηγός), μᾶς τὸ ἀναφέρουν καὶ ὁ Προκόπιος καὶ ὁ Ἀγαθίας: ἦταν ὁ Θευδίβερτος Α' τῆς Αὐστρασίας.

VI. Ο ΒΑΣΙΛΕΑΣ ΤΗΣ ΑΥΣΤΡΑΣΙΑΣ ΘΕΥΔΙΒΕΡΤΟΣ Ο Α'

. . . id vero, quod dignamini esse solliciti, in quibus provinciis habitemus aut quae gentes nostrae sint, Deo adiutore, dicione subiecte; dei nostri misericordiam faciliter subactis Thoringiis et eorum provinciis adquisitis, extinctis ipsorum tunc tempore regibus, Norsavorum itaque gentem nobis placata maiestate, colla subdentibus edictis ideoque, deo propitio, Wisigotis, incolomes Franciae, septentrionalem plagam Italiaeque Pannoniae cum Saxonibus, Euciiis, qui se nobis voluntate propria tradiderunt, per Danubium et limitem Pannoniae usque in oceanis litoribus custodiente Deo dominatio nostra porrigetur³.

Αὐτὸς ποὺ ἰσχυρίζεται ὅτι ἡ κυριαρχία του ἐκτείνεται, οὔτε λίγο οὔτε πολύ, ἀπὸ τὸ Δούναβη καὶ τὰ ὅρια τῆς Παννονίας ὥς τὶς ἀκτὲς τοῦ Ὠκεανοῦ, δὲν εἶναι ἄλλος ἀπὸ τὸ βασιλεὺς τῶν αὐστρασιακῶν Φράγγων Θευδίβερτο Α' (534 - 548). Ὅπως θὰ ἔλεγε ὁ ἀπόγονός του La Bruyère, le style, c'est l'homme. Κι αὐτὸ ὅμως θὰ ἦταν μιὰ κρίση κάπως βιαστική. Παρὰ τὸ στομφῶδες ὕφος του, αὐτὸς ὁ διαφημιζόμενος ὥς κυρίαρχος τοῦ μεγαλύτερου τμήματος τῆς παλαιᾶς Δυτικῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, στὴν ἴδια του αὐτῇ ἐπιστολῇ, ἀπευθύνεται στὸν Ἰουστινιανὸ ταπεινὰ καὶ εὐλαβικά: Domino inlustro et praecllentissimo domno et patri, Iustiniano imperatore Theodebertus rex⁴. Ὅπως ὅμως κι ἂν ἔχουν τὰ πράγματα στὸ ἰδεολογικὸ πεδίο, ἡ στιγμή ποὺ γραφόταν ἡ ἐπιστολὴ αὐτῇ (548) ἦταν ἐξαιρετικὰ κρίσιμη, γιατί, ὅπως μᾶς παραδίδει ὁ Ἀγαθίας, ὁ Θευδίβερτος πλήθῃ ἀγείρας ἄλκιμά τε καὶ μαχιμώτατα ἐς τὰ ἐπὶ Θράκης ἀφικέσθαι χωρία ἅπαντά τε τὰ τῇδε καταστρεφάμενος ἀμφὶ τὸ Βυζάντιον τὴν πόλιν τὴν βασιλίδα τὸν πόλεμον μεταστῆσαι, οὕτω δὲ ἐνεργ-

1. Ἀγαθίας, Α', 4, 1, στὸ ἴδιο, σελ. 13.

2. Προκόπιος, Πολ. Η', 20, 10, στὸ ἴδιο, Β', 591. Λίγο πιὸ κάτω (Πολ. Η', 20, 49, σελ. 598), ὁ Προκόπιος ἀναφέρει τοὺς κατοίκους τῆς Βριτανίας: . . . τὰ μὲν ἄλλα Φράγγων κατήκοοι ὄντες.

3. Αὐστρασιακὴ ἐπιστολὴ ἀρ. 20 (MGH, Epp. III, 133).

4. Τίτλος τῆς Αὐστρασιακῆς ἐπιστολῆς ἀρ. 20, στὸ ἴδιο.

γὼν τὸ βούλευμα ἐποιεῖτο καὶ τὴν παρασκευὴν ἐμβριθεστάτην, ὥς καὶ πρεσβεύεσθαι πρὸς τε Γήπαιδας καὶ Λαγγοβάρδους καὶ ἄλλα ἅττα ἔθνη, ἐφ' ᾧ καὶ οἶδε ξυλλάβειν τοῦ πολέμου¹. Σὰν αἰτία γιὰ τὴν ἀπόφαση τοῦ Θευδίσβεργου νὰ πολεμήσει τὸν Ἰουστινιανὸ πού ἀποκαλεῖ πατέρα στὶς ἐπιστολές του, ὁ Ἀγαθίας ἀναφέρει ὅτι ὁ βασιλέας τῆς Αὐστρασίας δὲ μπορούσε νὰ ἀνεχθεῖ ὅτι στὰ βασίλεια προγράμματα (πρόκειται γιὰ τὴν intitlatio στὰ αὐτοκρατορικὰ ἔγγραφα) ὁ Ἰουστινιανὸς ὀνομαζόταν Φραγγικός, Ἀλαμαννικός, Γηπαιδικὸς καὶ Λογγοβαρδικός, σὰν νὰ εἶχε ὑποτάξει ὁ ἴδιος αὐτὰ τὰ ἔθνη². Ἐκφράζοντας, ὅπως εἶπαμε, μιὰ πολιτικὴ γνώμη ἀντίθετη ἀπὸ ἐκείνη τοῦ Προκόπιου, ὁ Ἀγαθίας ἔχει δίκιο νὰ ἐκπλήσσεται ἀπὸ τὴν ἀπόφαση αὐτὴ τοῦ Θευδίσβεργου, ἀρκεῖ μόνο νὰ προσπαθήσουμε νὰ κατανοήσουμε πιὸ κάτω, τί ὑποστηρίζει ὁ Ἀγαθίας. Ὁ θάνατος τοῦ Θευδίσβεργου σὲ κυνηγετικὸ ἀτύχημα, τὸν ἴδιο χρόνο 548, ἔδωσε τὸ δικαίωμα στὸν Ἀγαθία νὰ ὑποτιμήσει τὸ μέγεθος καὶ τὴ σοβαρότητα τῆς φραγγικῆς ἀπειλῆς γιὰ τὴν αὐτοκρατορία, πολὺ περισσότερο μάλιστα, ἀφοῦ κάπως ἀργότερα, τὸ 552 - 554, ὁ Ναρσὴς ἐξουδετέρωσε τὴν προσπάθειά τους νὰ κατακτήσουν τὴν Ἰταλία γιὰ δικό τους λογαριασμό³. Ὅπως βλέπουμε ἐδῶ, ἡ διαγωγὴ τῶν αὐστρασιακῶν Φράγγων εἶναι ἀνέλπιστα ἐντελῶς διαφορετικὴ τὸ 548, ἀπὸ ἐκείνη πού ἀσφαλῶς εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ ἐλπίζει ὁ Ἰουστινιανὸς μετὰ τὶς πρεσβεῖες τοῦ 534/5 πού ἀναφέρθηκαν πιὸ πάνω.

VIα. ΘΕΥΔΙΒΕΡΤΟΣ ΚΑΙ ΒΕΛΙΣΑΡΙΟΣ ΣΤΗΝ ΙΤΑΛΙΑ

Ἡ ὄξυνση στὴν ὁποία ἔφθασαν οἱ πολιτικὲς σχέσεις ἀνάμεσα στὴν αὐτοκρατορία καὶ τοὺς ὀρθόδοξους συμμάχους τῆς αὐστρασιακῆς Φράγγου ἀπὸ τὸ 534 ὡς τὸ 548 (πρόκειται ἐπίσης γιὰ τὶς δυὸ χρονολογίες τῆς βασιλείας τοῦ Θευδίσβεργου Α')⁴ περνάει ὑποχρεωτικὰ ἀπὸ τὸν ὁστρογοθικὸ πόλεμο στὴν Ἰταλία καί, φυσικά, ἀπὸ τὶς πολιτικὲς ἐπιλογές τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἀρχιστράτηγου στὴν Ἰταλία πατρίκιου Βελισάριου.

1. Ἀγαθίας, Α', 4, 1, στὸ ἴδιο, σελ. 13 - 14.

2. Ἀγαθίας, Α', 4, 3, στὸ ἴδιο, σελ. 14.

3. Συνεχίζοντας τὴ διήγησή του, ὁ Ἀγαθίας (Α', 4, 4 - 7, σελ. 14 - 15) ἐκφράζεται ἀρκετὰ ὑποτιμητικὰ γιὰ τὶς πιθανότητες πού θὰ εἶχε νὰ εὐοδωθεῖ μιὰ ἐκστρατεία τοῦ Θευδίσβεργου ὡς τὴ Θράκη: ... οἶμαι μὲν οὖν, εἰ καὶ τήνδε τὴν ἐκστρατείαν ἐποιήσατο, ἀπώνατο ἂν οὐκ ἐν καλῷ τῆς προπετείας, ἀλλὰ τυχὸν μὲν ἐν Θράκῃ, τυχὸν δὲ ἐν Ἰλλυριοῖς τάγμασι περιπεσὼν Ῥωμαῖκοῖς ἀκλεῶς ἂν διεφθάρη.

4. Τόσο ὁ Προκόπιος ὅσο κι ὁ Ἀγαθίας δίνουν ἰδιαίτερη ἔμφαση στὴ στάση τοῦ γιοῦ καὶ διαδόχου τοῦ Θευδίσβεργου Α', Θευδίβαλδου Α'. Πρβλ. Προκόπιος, Πολ. Η', 24, 6 - 30. στὸ ἴδιο, Β', σελ. 617 - 622 καὶ Ἀγαθίας, Α', 5, 1 - 10, Α', 6, 1 - 6, στὸ ἴδιο, σελ. 15 - 17, Πρβλ. ἐπίσης A veril C a m e r o n, *Agathias on the Early Merovingians*, *Annali della Scuola Normale Superiore di Pisa, Lettere, Storia e Filosofia*, Serie II, 37 (1968), σελ. 95 - 140.

Ἀπὸ τὸ Μάιο τοῦ 535, ὁ Ἰουστινιανὸς δὲν κρύβει τὴν κοσμοθεωρία ἢ τὶς προθέσεις του καὶ στὴ Νεαρά του ἀρ. 21 αὐτοτιτλοφορεῖται: *Ἐν ὀνόματι τοῦ δεσπότη τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ θεοῦ ἡμῶν Αὐτοκράτωρ Καῖσαρ Φλάβιος Ἰουστινιανὸς Ἀλαμανικὸς Γοτθικὸς Φραγγικὸς Γερμανικὸς Ἀντικὸς Ἀλανικὸς Βανδαλικὸς Ἀφρικανὸς εὐσεβὴς εὐτυχὴς ἔνδοξος νικητὴς τροπαιοῦχος ἀεισέβαστος αὐγουστος*¹. Ἄν οἱ τίτλοι τοῦ Βανδαλικοῦ Ἀλανικοῦ καὶ Ἀφρικανοῦ ἐξηγοῦν τὴν κατάλυση τοῦ βανδαλικοῦ βασιλείου τῆς Ἀφρικῆς, οἱ ὑπόλοιποι ἀσφαλῶς δικαιολογοῦνται ἀπὸ τὶς συμμαχίες τοῦ αὐτοκράτορα στὴ Δύση, συμμαχίες ποὺ εἶναι, φυσικά, *ἐ τ ε ρ ο β α ρ ε ῖ ς*, δὲ συνάπτονται δηλαδὴ μὲ ἴσους ὅρους καὶ γιὰ τὰ δυὸ συμβαλλόμενα μέρη, ὅπως φαίνεται καθαρὰ καὶ ἀπὸ τὴν ἐπιστολὴ τοῦ Θευδίδερτου Α', ὅπου ὁ Ἰουστινιανὸς ἀναφέρεται σὰν *domnus et pater*². Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, ὅπως μᾶς ἐξηγοῦν καὶ ὁ Προκόπιος καὶ ὁ Ἀγαθίας, στὴ διάρκεια τῆς βασιλείας του, ὁ Θευδίδερτος Α' κατόρθωσε νὰ ὑποτάξει τὰ ἔθνη ποὺ περιγράφονται πιὸ πάνω καὶ ποὺ ὁ ἴδιος, μὲ προφανέστατη ὑπερβολή, ἀναφέρει στὴν ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν Ἰουστινιανὸ τὸ 548. Τὸ γεγονός ὅμως παραμένει ἕνα: τὸ κατακτητικὸ πρόγραμμα τοῦ Ἰουστινιανοῦ φαίνεται στὸ σύνολό του ἤδη ἀπὸ τὸ 535/6 καὶ οἱ κατακτήσεις τοῦ Θευδίδερτου Α' φέρνουν ὡς τὸ 548 τοὺς Φράγγους ἀντιμέτωπους μὲ τὸ πρόγραμμα αὐτό, ἂν δὲν θεωροῦν τοὺς ἑαυτοὺς τοὺς ἐντολοδόχους τοῦ αὐτοκρατορικοῦ προγράμματος³.

Μόνο ὅμως τὸ 548 ἀντιμετωπίζονται Φράγγοι καὶ αὐτοκρατορία; Ἄν ὁ Ἀγαθίας, ποὺ μᾶς ἀναφέρει τὶς ἐπιθετικὲς διαθέσεις τοῦ Θευδίδερτου τὸ 548 κάνει ἕνα λάθος χρονολογικὸ (;), τοποθετώντας τὸ Ναρσὴ ἀπὸ τότε στὴν Ἰταλία (. . . *ἕως ἐν Ἰταλίᾳ Ναρσῆς τε καὶ τὰ στρατεύματα ἐμόχθει καὶ ἐνασχόληται* . . .⁴), ὁ

1. Νεαρά Ἰουστινιανοῦ ἀρ. 21, ἐκδ. C. E. Zachariae von Lingenthal, Λιψία 1881, τόμ. Α', σελ. 137. Ἀλλὰ καὶ στὴ Νεαρά ἀρ. 16 (στὸ ἴδιο, σελ. 106) τοῦ ἴδιου ἔτους 535 ὁ αὐτοκράτορας ἀναφέρει ρητά: . . . *οὔτε ἡμῶν αἰρουμένων περιορᾷ τὴν Ῥωμαίων γῆν ἐλαττωθεῖσαν, ἀλλὰ Λιβύην τε πᾶσαν ἀναλαβεῖν τε καὶ πράξει* . . . Τέλος, τὸ 536, στὴ Νεαρά του ἀρ. 44 (στὸ ἴδιο, σελ. 276), ὁ αὐτοκράτορας συνοψίζει ἔτσι τὰ ἔργα του: . . . *καὶ πολέμοις μεγάλοις δι' ὧν δέδωκεν ἡμῖν ὁ θεὸς πρὸς Πέρσας τε ἄγειν εἰρήνην, καὶ Βανδύλους τε καὶ Ἀλανοὺς καὶ Μαυρουσίους χειρώσασθαι, καὶ Ἀφρικὴν ὅλην καὶ πρὸς γε καὶ Σικελίαν κατακτήσασθαι, καὶ ἐλπίδας ἔχειν ἀγαθὰς, ὅτι καὶ τῶν λοιπῶν ἡμῖν τὴν ἐπικράτειαν νεύσειεν ὁ θεὸς ὥνπερ οἱ πάλαι Ῥωμαῖοι μέχρι τῶν πρὸς ἐκάτερον ὠκεανὸν ὁρίων κρατήσαντες ταῖς ἐφεξῆς ἀπέβαλον θάθυμiais* . . .

2. Τόσο στὴν ἐπιστολὴ ἀρ. 19, ὅσο καὶ στὴν ἐπιστολὴ ἀρ. 20 (MGH, Epp. III, 132 - 133).

3. Πρβλ. Carile, *Bellum Gothicum*, στὸ ἴδιο, σελ. 175, σημ. 114 - 115. Ἀξίζει ὅμως νὰ σημειθεῖ ὅτι εἶναι μέγας ὁ «ἀντιφραγγισμὸς» τοῦ Προκόπιου, σὲ ἀντίθεση μὲ τὸν Ἀγαθία ποὺ ἐκφράζεται κολακευτικώτατα γι' αὐτούς. Πρβλ. Τ. Κ. Λογγῆ, *Ἡ πρώτη βυζαντινὴ ἱστοριογραφία καὶ τὸ λεγόμενο «μεγάλον χάσμα»*, Σύμμεικτα ΚΒΕ 4 (1981), σελ. 49 - 85, ἐδῶ, σελ. 62.

4. Ἀγαθίας, Α', 4, 1, στὸ ἴδιο, σελ. 13.

πολύς Προκόπιος έχει έντελῶς διαφορετική γνώμη: ὁ Θευδίβερτος κάνει τὴν πρώτη του ἐμφάνιση στὴν Ἰταλία ἤδη ἀπὸ τὸ 539, ὅταν ἀνώτατος διοικητὴς εἶναι ἀκόμα ἐκεῖ ὁ Βελισάριος καὶ ὄχι ὁ Ναρσής.

Ὡς τὸ 538, ἡ κατάσταση στὴν Ἰταλία ἐπέτρεπε στοὺς Φράγγους νὰ ὑπαμφοτερίζουν. Μετὰ τὶς πρεσβεῖες τοῦ 534/5, οἱ Ὀστρογότθοι παρέδωσαν στοὺς Φράγγους *Γαλλίας ὅλας τὰς σήϊσι κατηκόους* καὶ αὐτὴ τους τὴν πράξη (ποὺ ἡ αὐτοκρατορία ἔτσι κι ἄλλιῶς δὲ μπορούσε νὰ παρεμποδίσει) ὁ Ἰουστινιανὸς ἐπικύρωσε στοὺς ἡγεμόνες τῶν Φράγγων ποὺ ἔγιναν, πρὸς μεγάλο θαυμασμὸ τοῦ Προκόπιου, κύριοι τῆς Μασσαλίας καὶ τῆς Ἀρελάτης γιὰ πρώτη φορὰ¹. Αὐτὸ ἦταν τὸ γεγονὸς ποὺ ἐπέτρεπε στοὺς Φράγγους νὰ διατηροῦν συμμαχία καὶ μὲ τοὺς Ὀστρογότθους καὶ μὲ τοὺς αὐτοκρατορικοὺς καὶ νὰ μὴν ἐπεμβαίνουν στρατιωτικὰ καὶ πολιτικὰ στὴν Ἰταλία.

Ὅλα ὅμως φαίνεται ὅτι ἔλλαξαν ὡς διὰ μαγείας, ὅταν μιὰ ἀρκετὰ ἰσχυρὴ μοίρα τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στρατοῦ ἐφθασε στὴ Λιγουρία καὶ κατέλαβε τὸ Μεδιόλανον κατὰ διαταγὴ τοῦ Βελισάριου. . . *Αὕτη δὲ ἡ πόλις ὤκισται μὲν ἐν Λιγούροις, μέση πον μάλιστα Ῥαβέννης τε πόλεως καὶ Ῥαλπεων τῶν ἐν Γάλλων ὁρίοις κειμένη*², μᾶς λέει κατατοπιστικὰ ὁ Προκόπιος. Τότε ἀμέσως, μὲ διαταγὴ τοῦ Θευδίβεργου, κατεβαίνουν ἀπὸ τὶς Ῥαλπεῖς στὴν Ἰταλία γιὰ νὰ βοηθήσουν στρατιωτικὰ τοὺς Ὀστρογότθους καὶ ὄχι τοὺς Βυζαντινοὺς 10.000 ὄχι Φράγγοι ἀλλὰ ὑπήκοοί τους Βουργούνδιοι, *τοῦ μὴ δοκεῖν τὰ βασιλέως ἀδικεῖν πράγματα*³ καί, σύντομα, ὁ συνασπισμὸς Ὀστρογότθων καὶ Βουργούνδιων φέρνει σὲ δεινὴ θέση τὸν αὐτοκρατορικὸ στρατό. Εἶναι προφανὲς ὅτι ἡ ἐκστρατεία κινδυνεύει.

Αὕτῃ τῇ στρατηγικῇ καὶ ἱστορικῇ στιγμῇ καταφθάνει γιὰ πρώτη φορὰ στὴν Ἰταλία ὁ περιβόητος Ναρσής ποὺ ἡ ἐμφάνισή του τόσο κόστισε στὸ ἡγετικὸ γόητρο τοῦ Βελισάριου⁴. Ἄν ὁ αὐτοκρατορικὸς ταμίης καὶ κουβικουλάριος Ναρσής ἀντιτίθεται στὴ λιγουρικὴ περιπέτεια ποὺ ὑποστηρίζει ὁ ἀρχιστράτηγος καὶ θέλει νὰ ὑποτάξει ἄμεσα τὴν Αἰμιλία, αὐτὸ σημαίνει, χωρὶς ἀμφιβολία, ὅτι ὁ Ναρσής θέλει νὰ σταματήσει τὴν κατάκτηση τῆς Ἰταλίας στὸν Πάδο. Πρόκειται γιὰ τὴν ἴδια πολιτικὴ ποὺ θὰ θελήσουν νὰ ἐπιβάλουν οἱ αὐτοκρατορικοὶ ἀπεσταλμένοι συγκλητικοὶ Δόμνικος καὶ Μαξιμίνος στὸ Βελισάριο τὸ 540, πολιτικὴ ποὺ ὁ Βελισάριος θὰ ἐξουδετερώσει μὲ τὶς γνωστὲς του διαπραγματεύσεις μὲ τοὺς Ὀστρογότθους⁵. Ὡστε λοιπὸν, ἀπὸ τὸ 538 ὡς τὸ

1. Προκόπιος, Πολ. Ζ', 33, 2 - 5, στὸ ἴδιο, Β', 142. Ἡ πολιτικὴ αὕτῃ πράξη ἀνήκει στὸ Θευδάτο. Πρβλ. Προκόπιος, Πολ. Ε', 13, 14 - 29, στὸ ἴδιο, Β', 73 - 75.

2. Προκόπιος, Πολ. ΣΤ', 7, 37, στὸ ἴδιο, Β', 185. Πρβλ. Kulakovsky, *Istoriia*, τόμ. Β', σελ. 126.

3. Προκόπιος, Πολ. ΣΤ', 13, 38, στὸ ἴδιο, Β', 205.

4. Πρβλ. πρὸ πάνω, σελ. 224, σημ. 3.

5. Εἶναι κάτι ποὺ τὸ πρόσεξαν εὐστοχα καὶ ὁ κ. Carile (*Bellum Gothicum*) καὶ ὁ κ. Xρυσὸς (*Friedensverhandlungen*).

540, ὁ Ἰουστινιανὸς προσπαθεῖ νὰ ἐφαρμόσει τὶς συνθήκες τοῦ 534/5 μὲ τοὺς Φράγγους καὶ νὰ μοιραστεῖ τὴν Ἰταλία μὲ τοὺς ὀρθόδοξους συμμάχους του. Ἀντίθετα, ὁ Βελισάριος καὶ χρονοτριβεῖ καί, προσπαθώντας ἐπιπλέον νὰ προστατεύσει τὸ *Ῥωμαίων ἀρχῆς ἐπιτείχισμα κατὰ Γερμανῶν* Μεδιόλανον¹, ἐνεργεῖ ἐντελῶς ἀπροσχημάτιστα ἐναντίον τῆς αὐτοκρατορικῆς πολιτικῆς, ἐπιχειρεῖ νὰ ἀποτρέψει τὸ διαμοιρασμὸ τῆς Ἰταλίας ἀνάμεσα στὸν Ἰουστινιανὸ καὶ τὸ Θεοδίδερτο, φθάνοντας στὸ σημεῖο τῶν ἀπευθείας διαπραγματεύσεων μὲ τοὺς Ὀστρογόθους, μὲ τὸ ἐνδεχόμενο νὰ ἀντιμετωπίζεται ἡ ἀναγόρευσὴ του σὲ βασιλέα τῆς ἐσπερίας. Τώρα ἀρχίζει νὰ γίνεται κατανοητὴ καὶ ἡ ἀπέχθεια πού δείχνει ὁ ἔμπιστος τοῦ Βελισάριου καὶ συμπατριώτης τοῦ Ἰωάννη Καππαδόκη ἱστορικὸς Προκόπιος πρὸς τοὺς Φράγγους², μίσος πού καθόλου δὲ συμμερίζεται ὁ συνεχιστὴς τοῦ Προκόπιου ἱστορικὸς Ἀγαθίας. Ἄν ἀλλάξει κανεὶς τὴ σειρά τῆς παράθεσης τῶν γεγονότων ἀπὸ τὸν Προκόπιο, πού εἶναι σειρά πρωθύστερη, καὶ τοποθετήσῃ τὰ γεγονότα στὴ σωστὴ τους χρονικὴ ἀλληλουχία, πού, βέβαια, δὲν ἀρνεῖται ὁ Προκόπιος, τότε τὰ γεγονότα ἐμφανίζονται κάτω ἀπὸ ἄλλο πρίσμα καὶ — πράγμα πού εἶναι ἀκόμα σπουδαιότερο — ὁδηγοῦν σὲ ἐντελῶς διαφορετικὰ συμπεράσματα.

Ἡ ἀνάκληση τοῦ Ναρσῆ πού εἶχε ἀντιταχθεῖ στὴ λιγουρικὴ ἐκστρατεία ἀπὸ τὸν Ἰουστινιανὸ τὸ 539 καὶ ἡ ἰσχυροποίηση τῆς θέσης τοῦ Βελισάριου πρέπει νὰ ἔδωσαν τὴν ἐντύπωση στὸ βασιλέα τῆς Αὐστρασίας ὅτι ἡ αὐτοκρατορία υἱοθετοῦσε ὀριστικὰ τὴ στρατηγικὴ τοῦ Βελισάριου³. Ἐλάχιστους μῆνες μετὰ, ὁ Θεοδίδερτος Α' κατέβαινε στὴν Ἰταλία ἐπικεφαλῆς ἐνὸς μεγάλου στρατοῦ⁴. Ὁ Προκόπιος περιγράφει ἔντονα τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο οἱ Φράγγοι προέλασαν ἀλλὰ δὲν ἔρχισαν τὶς ἐχθροπραξίες πρὶν φθάσουν στὸν Πάδο· γι' αὐτοὺς, κατὰκτηση τῆς Ἰταλίας σήμαινε προφανῶς τὴν κατὰκτηση τῶν περιοχῶν νότια τοῦ Πάδου αὐτὸ τὸ ἔτος 539⁵. Σύμφωνα ὅμως μὲ ὅσα ἀναφέρθηκαν πρὶν πάνω καὶ πού ὁ Προκόπιος μόνο ἐπιβεβαιώνει μὲ τὴ διήγησή του, οἱ ἐχθροπραξίες μὲ τὸν αὐτοκρατορικὸ στρατὸ ἔρχισαν νότια τοῦ Πάδου, δηλαδὴ ὁ Θεοδίδερτος συμπεριφέρεται ἀρχικὰ σὰν σύμμαχος τοῦ Ἰουστινιανοῦ. «Ξέρουμε ἐξάλλου», ἔγραφε ἀργότερα στὸν αὐτοκράτορα, «ὅτι, ὅπως ἀποδείχνουν οἱ ἐπιστολές σας, τὸ σεβαστὸ μεγαλεῖο σας χαίρεται γιὰ τὴν προέλαση τῶν ὀρθοδό-

1. Προκόπιος, Πολ. ΣΤ', 21, 6, στὸ ἴδιο, Β', 241.

2. Προκόπιος, Πολ. ΣΤ', 25, 2, στὸ ἴδιο, Β', 261· . . . ἔστι γὰρ τὸ ἔθος τοῦτο τὰ ἐς πίστιν σφαλερώτατον ἀνθρώπων πάντων. . .

3. Προκόπιος, Πολ. ΣΤ', 22, 4 - 5, στὸ ἴδιο, Β', 247.

4. Στὰ γεγονότα αὐτὰ ὁ Προκόπιος τηρεῖ τὴ χρονικὴ ἀλληλουχία, χωρὶς ὅμως νὰ συνδέει κατ'αὐτὰς μεταξὺ τους. Γιὰ τὴν ἐκστρατεία τοῦ Θεοδιδέρτου, ἀναφέρει τὴν κακοπιστίαν τῶν Φράγγων. Πρβλ. Πολ. ΣΤ', 25, 1, στὸ ἴδιο, Β', 261.

5. Ὁ Προκόπιος ἀναφέρει ὅτι οἱ Φράγγοι δὲν ἔρχισαν τὶς ἐχθροπραξίες οὔτε ἐναντίον τῶν Ὀστρογόθων πρὶν φθάσουν στὸν Πάδο (Πολ. ΣΤ', 25, 5 - 11, στὸ ἴδιο, Β', 262/263)

ζων»¹. Ὁ Θεωδίδερτος εἶναι ὡς ἓνα ὁρισμένο σημεῖο, τὸν Πάδο, ἡ ὀρθόδοξη κύρια δύναμη ποὺ χρησιμοποιεῖ ὁ Ἰουστινιανὸς γιὰ τὴν καθυπόταξη τῆς βαρβαρικῆς ἀρειανικῆς Δύσης².

Ὅμως, αὐτὸ τὸ ὄριο τοῦ ποταμοῦ Πάδου ποὺ τόσο ἐπιθυμοῦν νὰ προστατεύσουν ὁ Ναρσῆς τὸ 538 καὶ οἱ Δόμνικος καὶ Μαξιμίνος τὸ 540, φέρνει μοιραῖα ἀντιμέτωπους Θεωδίδερτο καὶ Βελισάριο. Ὁ στρατηγὸς αὐτοκράτωρ ἀποφεύγει νὰ συγκρουστεῖ μὲ τοὺς Φράγγους, τὴν ἰσχυρότερη στρατιωτικὴ δύναμη τῆς ἐποχῆς. Γράφει, σύμφωνα μὲ τὸν Προκόπιο, ἓνα διπλωματικὸ γράμμα στὸν παράσπονδο ὀρθόδοξο σύμμαχο, ποὺ ἀποκαλεῖται *γενναῖος Θεωδίδερτος, ἄρχων ἐθνῶν τοσούτων τὸ πλήθος*. Ἀφοῦ γίνεи ὑπόμνηση τῶν συνθηκῶν τοῦ 534/5 ποὺ ἔχουν συνάψει οἱ Φράγγοι μὲ τὴν αὐτοκρατορία, ἀκολουθεῖ ἡ οὐσία: *... νῦν δὲ οὐχ ὅσον ἀμφοτέροις ἐκποδὼν ἔστηκας, ἀλλὰ καὶ ὄπλα οὕτως ἀνεπισκέπτως ἀράμενος ἐφ' ἡμᾶς ἤκεις*. Δὲ βρίσκεται ὁ Θεωδίδερτος νότια τοῦ Πάδου ἐπειδὴ νίκησε Ὁστρογότθους καὶ αὐτοκρατορικοὺς, ἀλλὰ ἐπειδὴ ἀποφάσισε νὰ πολεμήσει τὴν αὐτοκρατορία. Βλέπουμε ὅτι φραγγικὸς στρατὸς νότια τοῦ Πάδου σημαίνει πόλεμο μὲ τὸν Ἰουστινιανό, ἐνῶ, ὡς τὸν Πάδο, οἱ Φράγγοι συμπεριφέρονται σὰν σύμμαχοι. Στὸ τέλος, ἀναφέρονται συγκαλυμμένες ἀπειλὲς ποὺ, μαζὶ μὲ ἀπρόβλεπτες κακουχίες, ὁδήγησαν τὸ Θεωδίδερτο στὴν ἀπόφαση νὰ ἀναχωρήσει *ἐπ' οἴκου*³.

Ἐπ' οἴκου ὅμως, κατὰ τὸν Προκόπιο, σημαίνει γιὰ τὸ Θεωδίδερτο τὴ Γαλλία (Αὐστρασία), ἢ μήπως μόνο ὅτι οἱ Φράγγοι ὑποχώρησαν ἀπλὰ βόρεια τοῦ Πάδου; Μὲ βάση τίς ἐπιδιώξεις τοῦ Βελισάριου ἢ τίς συνθήκες τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἀναφέρει τὴν ὑποχώρηση τῶν Φράγγων ὁ Προκόπιος; Βέβαια εἶναι μόνο δυὸ πράγματα: τὸ πρῶτο εἶναι τὸ ὅτι ὁ Βελισάριος ἀπέτρεψε τὴν ἔνοπλη σύρραξη ἀνάμεσα στοὺς ὀρθόδοξους συμμάχους καὶ τὸ δεύτερο — πιὸ βαρὺ σὲ συνέπειες αὐτὸ — ὅτι, στὴ σαφέστατη πρόθεση τῶν συγκλητικῶν Δόμνικου καὶ Μαξιμίνου νὰ προσαρτηθεῖ στὴν αὐτοκρατορία ἡ νότια τοῦ Πάδου ὀστρογοτική Ἰταλία, ὁ Βελισάριος ἀντιτάσσει τὴ δική του πρόθεση, *Ἰταλίαν δὲ Ῥωμαίοις ξύμπασαν ἀνασώσασθαι*⁴. Πέρα ἀκόμα κι ἀπὸ τίς φιλόδοξες ἐπιδιώξεις τοῦ Ἰουστινιανοῦ, πέρα ἀπὸ κάθε αὐτοκρατορικὴ ἐπιτήρηση, χωρὶς φραγγικὴ στρατιωτικὴ ἐπικουρία ἀπὸ τὸ βορρά, μὲ μικρὸ στρατό, μὲ ἀπειθείας διαπραγματεύσεις μὲ τοὺς Ὁστρογότθους, ὁ Βελισάριος θὰ καταλάβει

1. Αὐστρασιακὴ ἐπιστολὴ ἀρ. 20 (MGH, Epp. III, 133): *... et quia scimus, augustam celsitudinem vestram de profectu catholicorum, sicut etiam littere vestrae testantur, plena animi iucunditate gaudere...*

2. Πρβλ. Λογγῆ, στὸ ἴδιο, Σύμμεικτα KBE 4 (1981), σελ. 83.

3. Προκόπιος, Πολ. ΣΤ', 25, 20 - 23, στὸ ἴδιο, Β' 264/5. Πρβλ. ἐπίσης T.C. Longhis, *Les ambassades byzantines en Occident, depuis la fondation des états barbares, jusqu'aux Croisades (407 - 1096)*, Ἀθήνα 1980, σελ. 68, σημ. 5, σελ. 70, σημ. 6, σελ. 402, σημ. 2.

4. Προκόπιος, Πολ. ΣΤ', 29, 22, στὸ ἴδιο, Β', 285.

τῇ Ραβέννα, τὸ Μάιο τοῦ 540. Πέρα ὅμως ἀπὸ τὶς ἐπιδιώξεις καὶ τὶς πολιτικὲς ἐπιλογές τοῦ Ἰουστινιανοῦ, σημαίνει δικαιολογημένα τυραννίδα στὴν Ἰταλία ἢ ὑψηλὴ προδοσία καί, δικαιολογημένα ἐπίσης, οἱ Ὀστρογότθοι θεωροῦν ὅτι, στὸ σημεῖο ποὺ ἔχουν φθάσει τὰ πράγματα τὸ 540, ὁ Βελισάριος δὲ θὰ προτιμήσει ποτὲ τὴν δουλείαν (στὸν Ἰουστινιανὸ) πρὸ τῆς βασιλείας (τῆς ἐσπερίας)¹. Εἴτε πρόκειται γιὰ ὑπέρβαση ζήλου εἴτε γιὰ στασιαστικὰ σχέδια, ἢ κατάληψη τῆς Ραβέννας ἀπὸ τὸ Βελισάριο, ἀντὶ νὰ ἀποτελεῖ τὸ μεγαλύτερο θρίαμβο τῆς ζωῆς του, ἀποτελεῖ γι' αὐτὸν ἓνα τραγικὸ δίλημμα, ἀπέναντι στὸ ὁποῖο τοποθετεῖται μᾶλλον συμβιβαστικά.

VIβ. ΘΕΥΔΙΒΕΡΤΟΣ ΚΑΙ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ ΩΣ ΤΟ 548

Μετὰ τὴν ἀναχώρηση τοῦ Θευδίβερτου ἀπὸ τὸ θέατρο τῶν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων χάρη στὸ Βελισάριο τὸ 539, ὁ Προκόπιος ἐπανερχεται στοὺς Φράγγους πολὺ ἀργότερα, τὸ 548, μὲ ἓναν ἐντελῶς ἀναπάντεχο, θὰ ἔλεγε κανεῖς, τρόπο: . . . Φράγγοι Βενετίων τὰ πλεῖστα σφίσι προσεποιήσαντο οὐδενὶ λόγῳ, οὔτε Ῥωμαίων δυναμένων ἔτι ἀμύνεσθαι οὔτε Γότθων οἷων τε ὄντων τὸν πόλεμον πρὸς ἑκατέρους διενεγκεῖν², ἔχοντας προηγουμένως περιγράψει τὸ πῶς, στὸ μεταξύ. . . κύριοι τῆς ἐσπερίας οἱ βάρβαροι διαρρηδὴν ἐγένοντο πάσης. . . μὲ κύρια αἰχμὴ στὴν περιγραφή του στὴν ἐξάπλωση τῶν Φράγγων στὴ Γαλλία μὲ ἐγκριση τοῦ Ἰουστινιανοῦ³. Εἶναι περιττὸ νὰ ὑπογραμμιστεῖ ἐδῶ μιὰ ἔμμεση ἐπίκριση τοῦ συγγραφέα πρὸς τὸν αὐτοκράτορα. Τονίσθηκε ἤδη ὅτι, κατὰ τὸν Προκόπιο, ὁ Βελισάριος ὑπερκαλύπτει καὶ υπερφαλαγγίζει τὶς ἐδαφικὲς ἐπιδιώξεις, τὶς ἄμεσες τουλάχιστον, τοῦ Ἰουστινιανοῦ ὡς πρὸς τὴν κατὰκτηση τῆς Δύσης. Ἐκεῖνο ὅμως ποὺ θὰ μπορούσε νὰ φανεῖ ἐπίσης περιέργο εἶναι τὸ ὅτι, ὡς πρὸς τὴν οὐσία τῶν γεγονότων, ὁ Προκόπιος συμβαδίζει μὲ τὸν οἰκουμενικὸ συνεχιστὴ τοῦ Ἀγαθία, παρὰ τὶς ιδεολογικὲς διαφορὲς τους, τὸν Ἀγαθία ποὺ ἀρχίζει σχεδὸν τὴν ἱστορία του μὲ τὴ θεαματικὴ ἄνοδο τῆς δυνάμεως τῶν Φράγγων. Μιλώντας γιὰ τοὺς Φράγγους, ὁ Ἀγαθίας δὲ διστάζει νὰ ἀνατρέξει χρονικὰ ὡς τὸ 511, ἔτος ποὺ πέθανε ὁ πρῶτος ὀρθόδοξος φράγγος βασιλεὺς Χλωδοβίκος⁴, δίνοντας, ὅπως εἴπαμε, ἰδιαίτερη ἔμφαση στὴ μεγαλοπραγμωσύνη τοῦ Θευδίβερτου Α'⁵. Καὶ οἱ δυὸ ἱστορικοὶ συγγραφεῖς λοιπὸν ἀλληλοσυμπληρῶνται στὸ ὅτι, ἀπὸ τὸ 539 ὡς τὸ 548, ὁ Θευδίβερτος

1. Προκόπιος, Πολ. ΣΤ', 30, 25, στὸ ἴδιο, Β', 292.

2. Προκόπιος, Πολ. Ζ', 33, 7, σφδ ἴδιο, Β', 443. Πρβλ. ἐπίσης Carile, *Bellum Gothicum*, σελ. 175.

3. Προκόπιος, Πολ. Ζ', 33, 1 - 6, στὸ ἴδιο, Β', 441/2.

4. Ἀγαθίας, Α', 3, 2, στὸ ἴδιο, σελ. 12. Πρβλ. A. v. Cameron, *Agathias on the Early Merovingians*, σελ. 99 - 101.

5. Ἀγαθίας, Α', 4, 1 - 4, στὸ ἴδιο, σελ. 13 - 14.

κυριαρχοῦσε στὴ Δύση, ἀπὸ τὸν Ἀτλαντικὸ ὠκεανὸ ὡς τὴ Βόρεια Ἰταλία καὶ τὴν Παννονία, ἔχοντας ἔτσι πραγματοποιήσει τὸ κατακτητικὸ πρόγραμμα ποὺ εἶχε ἀναγγεῖλει ἀπὸ τὸ 536 ὁ Ἰουστινιανὸς στὴ Νεαρά τοῦ ἀρ. 44¹. Γιὰ τὸν Ἀγαθία, πιστὸ ἰδεολόγο τῆς αὐτοκρατορικῆς συμπολίτευσης, τὰ πράγματα πρέπει νὰ εἶναι μᾶλλον ἀπλά: γι' αὐτὸν τὸ ζήτημα τῆς προσάρτησης ὁλόκληρης τῆς Ἰταλίας λύθηκε ἀπὸ τὸ Ναρσὴ, διάδοχο τοῦ Βελισάριου στὴ διοίκηση, μὲ διαφορετικὴ ὅμως ἀποστολή. Σὲ ὁλόκληρο τὸ Α' καὶ τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ Β' βιβλίου τῶν Ἱστοριῶν τοῦ², ὁ Ἀγαθίας περιγράφει τὴν καθυπόταξη τῆς Ἰταλίας, Βόρειας καὶ Νότιας αὐτὴ τὴ φορὰ ἀπὸ τὸ Ναρσὴ, διευκρινίζοντας ἔμμεσα δυὸ πολὺ σημαντικὰ σημεῖα: 1) ὅτι ἡ παλιὰ πολιτικὴ καὶ στρατηγικὴ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, στὴν ὁποία τόσο ἐπέμενε ὁ Προκόπιος νὰ ἀντιτάσσει τὴ στρατηγικὴ τοῦ Βελισάριου, δὲν ἴσχυε πιά, καὶ 2) ὅτι, καταπολεμώντας τώρα τοὺς Φράγγους καὶ τοὺς Ἀλαμανοὺς στὴν Ἰταλία, ἡ αὐτοκρατορία κυριολεκτικὰ ἐξουδετέρωνε τὴν ἀπειλὴ ποὺ ἀποτελοῦσε γι' αὐτὴν ὁ Θεοδίδερτος μὲ τὶς πραγματικὰ αὐτοκρατορικὲς κατακτήσεις τοῦ ὡς τὸ 548. Ὁ Ἀγαθίας ἀπαλλάσσει ἔτσι ἔμμεσα τὸν Ἰουστινιανὸ ἀπὸ τὴν ἔμμεση ἐπίκριση ποὺ τοῦ ἐπιρρίπτει ὁ Προκόπιος γιὰ τὴν ἐπικράτηση τῶν Φράγγων στὴ Βόρεια Ἰταλία ὡς τὸ 548.

Τὸ ἐρώτημα ὅμως ποὺ ἀνακύπτει τώρα, εἶναι τὸ ἀκόλουθο: μετὰ τὴν ὑποταγὴ τῆς Ἰταλίας ἀπὸ τὸ Βελισάριο τὸ 540, ἔλλαξε ἀναγκαστικὰ καὶ ἡ αὐτοκρατορικὴ πολιτικὴ; Μήπως, ὅπως παρατηρήθηκε πρὶ πάντων, ὁ Θεοδίδερτος δὲ γύρισε στὴ Γαλλία τὸ 539, ἀλλὰ μερικὰ στρατεύματά του ἔμειναν ἀπὸ τότε στὴ Βόρεια Ἰταλία; Πραγματικά, ὁ Θεοδίδερτος Α' τῆς Αὐστρασίας εἶναι τὸ κλειδὶ γιὰ τὴν κατανόηση τῆς οὐσίας τῆς Ἰουστινιάνειας reconquista.

Ἡ διήγηση τοῦ Ἀγαθία γιὰ τοὺς Φράγγους, ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ Χλωδοβίκου ὡς τὸ θάνατο τοῦ Θεοδίδερτου, δὲ δείχνει, παρὰ μόνον ὅτι ὁ βασιλεὺς τῆς Αὐστρασίας κατόρθωσε νὰ γίνῃ ἐξαιρετικὰ ἐπικίνδυνος γιὰ τὴν αὐτοκρατορία. Πρέπει νὰ σημειωθεῖ ἀκόμα ὅτι Προκόπιος καὶ Ἀγαθίας συμφωνοῦν καὶ πάλι οὐσιαστικὰ σὲ ἓνα πολὺ σημαντικὸ σημεῖο: τὸ νόημα τῶν πρεσβειῶν ποὺ δέχθηκε ὁ γιὸς καὶ διάδοχος τοῦ Θεοδίδερτου Θεοδίδβαλδος Α' (548-555) καὶ τὶς πολιτικὲς ἐπιδιώξεις Βυζαντινῶν καὶ Ὀστρογότθων πάντως στὸ θέμα τῆς κατεχόμενης ἀπὸ τοὺς Φράγγους Βόρειας Ἰταλίας. Ὁ Προκόπιος ἀναφέρει τὴ γνωστὴ πρεσβεία τοῦ συγκλητικοῦ Λεόντιου ποὺ εἶχε τοὺς ἀκόλουθους δυὸ σκοποὺς: 1) νὰ ἀποσύρει ὁ Θεοδίδβαλδος τὰ φραγγικὰ στρατεύματα ἀπὸ τὶς πόλεις τῆς βόρειας Ἰταλίας, ποὺ ὁ πατέρας τοῦ Θεοδίδερτου εἶχε ἐπιβατεύσει, καὶ 2) νὰ βοηθήσει μὲ τὸ στρατό του στὴν καταπολέμηση τῶν Ὀστρογότθων

1. Ἡ Νεαρά ἀρ. 44 συμπληρώνεται θαυμάσια ἀπὸ τὴν Αὐστρασιακὴ ἐπιστολὴ ἀρ. 20, πρὶ πάντων, σελ. 231, σημ. 3.

2. Ὡς τὸ Β', 15, στὸ ἴδιο, σελ. 59.

ἀπὸ τοὺς αὐτοκρατορικούς¹. Ὁ Ἀγαθίας, ἀπεναντίας, μᾶς παραδίδει, ὅτι ὁ Θεοδίδβαλδος δέχθηκε πρεσβεία τῶν Ὀστρογόθων ποὺ κατοικοῦσαν βόρεια τοῦ Πάδου² καὶ ποὺ ζητοῦσαν τὴν ἐπικουρία του γιὰ τὴν ἐκδίωξη τῶν βυζαντινῶν στρατευμάτων ἀπὸ τὴν Ἰταλία³. Ἐφόσον, πάντα κατὰ τὸν Ἀγαθία, οἱ ἀρχηγοὶ Λεύθαρις καὶ Βουτιλίνος κατέβηκαν στὴν Ἰταλία ἀκριβῶς μετὰ τὴν πρεσβεία αὐτή, εἶναι φυσικὸ νὰ ὑποθέσουμε ὅτι οἱ Φράγγοι ἔπαιρναν θέση στὴ σύρραξη ὑπὲρ τῶν Ὀστρογόθων ποὺ βρίσκονταν ὑπὸ φραγγικὴ κατοχή, ἀνὰ λάμβαναν δὲ ἐπιπλέον τὴν κατάκτηση τῆς Νότιας Ἰταλίας γιὰ τοὺς Ὀστρογόθους, κρατώντας ὀριστικὰ γιὰ λογαριασμό τους τὶς ἐκτάσεις βόρεια τοῦ Πάδου, ποὺ κατεῖχαν ἤδη.

Μ' αὐτὸν τὸν τρόπο, μᾶς λέει ὁ Ἀγαθίας, ὁ πόλεμος ποὺ ὅλοι θεωροῦσαν ὅτι εἶχε ἐπιτέλους τελειώσει, μετὰ τὶς ἡττες καὶ τὸ θάνατο τοῦ βασιλέα Τεΐα, στὴν πραγματικότητα μόλις ἄρχιζε⁴. Γιὰ τὴν αὐτοκρατορία, ἡ οὐσία τοῦ πολέμου αὐτοῦ ἦταν ἡ προοδευτικὴ ἐκδίωξη τῶν Φράγγων ἀπὸ ὅλη τὴν Ἰταλία, ἐπιλογή ποὺ ἀσφαλῶς εἶχε προτεραιότητα, ἀπέναντι στὴ διατήρηση τῆς παλιᾶς φραγγικῆς συμμαχίας. Ὀλόκληρο τὸ βάρος τῆς πολεμικῆς αὐτῆς ἀποστολῆς ἔπεφτε τώρα στὸ Ναρσή, ποὺ, τὸ 538/9, ἦταν ἐπιφορτισμένος μὲ τὴν ἐξασφάλιση τῆς Ἰταλίας ὡς τὸν Πάδο μόνο, γιὰ νὰ τεθεῖ ἔτσι φραγγὸς στὶς θρυλούμενες αὐτοκρατορικὲς (τυραννικὲς) φιλοδοξίες τοῦ Βελισάριου, πράγμα ποὺ συνεπαγόταν τὴν ἐκ μέρους τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐγκατάλειψη τῆς Βόρειας Ἰταλίας στοὺς Φράγγους⁵. Ἀντίθετα, ὁ Βελισάριος ἐνεργοῦσε τότε μὲ τρόπο ὥστε νὰ περιέλθει ἐπισφαλέςτατα (μὲ παραμονὴ φραγγικῶν στρατευμάτων βόρεια τοῦ Πάδου) ὁλόκληρη ἡ Ἰταλία στὸν Ἰουστινιανό. Ἄν μ' αὐτὸ τὸν τρόπο ὁ Βελισάριος ἐπιχειροῦσε τὸ 540 νὰ ἐκδικηθεῖ αὐτοὺς ποὺ εἶχαν ματαιώσει τὶς αὐτοκρατορικὲς φιλοδοξίες του, τότε, τὸ 548/9 ποὺ ἐπέστρεφε ἄδωξά γιὰ δευτέρη φορά ἀπὸ τὴν Ἰταλία, ἦταν φανερὸ πιά, ὅτι ἡ ἐκδίωξη τῶν φραγγικῶν στρατευμάτων ἀπὸ τὴ Βόρεια Ἰταλία δὲν ἦταν δυνατόν νὰ ἀνατεθεῖ σ' αὐ-

1. Γιὰ τὴν πρεσβεία τοῦ 551, πρβλ. Λ ο υ γ γ ῆ, στὸ ἴδιο, Παρνασσὸς 17 (1975), σελ. 560/561.

2. Ἀγαθίας, Α', 5, 2, στὸ ἴδιο, σελ. 15. . . . (Γότθοι). . . πρὸς Θεοδίδβαλδον ἀναφανδὸν ἐπρεσβεύοντο, οὐ μὴν ἄπαν γε τὸ ἔθνος, μόνοι δὲ οἱ ἐκτὸς Πάδου ποταμοῦ ἰδρυμένοι. . .

3. Πολὺ μεγάλο πολιτικὸ ἐνδιαφέρον ἔχει ὁ λόγος τῶν πρεσβευτῶν τῶν Ὀστρογόθων ποὺ παραπέμπει στὸ Α', 5, 3 - 10, στὸ ἴδιο, σελ. 15 - 17. Πρβλ. ἐπίσης Λ ο υ γ γ ῆ, στὸ ἴδιο, Σύμμεικτα ΚΒΕ 4 (1981), σελ. 61 - 63. Γιὰ τὴ λεγόμενη συμφωνία ἀνάμεσα στὸν Προκόπιο καὶ στὸν Ἀγαθία, πρβλ. Α. Carile, *Consenso e dissenso fra propaganda e fronda nelle fonti narrative dell'eta giustiniana*, στὸν τόμο *L'imperatore Giustiniano, storia e mito. Giornate di studio a Ravenna, 14 - 16 Ottobre 1976*, a cura di G. G. Archi, Μιλάνο 1978, σελ. 63, σημ. 126.

4. Ἀγαθίας, Α', 1, 1, σελ. 9 - 10: . . . ἐπειδὴ ταῦτα τῇδε ἐχώρει, ἐδόκει μὲν ἅπασιν πέρας ἔχειν τὰ τῶν ἐν Ἰταλίᾳ πολέμων· τὰ δὲ ἦν ἄρα προοίμια.

5. Πρβλ. πιδό πάνω, σελ. 235, σημ. 5, σελ. 236, σημ. 1 - 2.

τόν, καθώς και κάτι ιδιαίτερα ταπεινωτικό: ότι ο Βελισάριος δεν υπήρξε ποτέ ικανός να εξασφαλίσει στην αυτοκρατορία την κατοχή της Ιταλίας από τους Φράγγους, παρά διαμέσου των... Οστρογόθων, που είχε αποστολή να πολεμήσει και να εξοντώσει. Γι' αυτό το λόγο ίσως ο Ιουστινιανός δεν επέτρεψε στον τιμημένο πατρίκιο να τελέσει θρίαμβο το 540 που έφερε δορυάλωτο τον Ούιτιγι στην Κωνσταντινούπολη, όπως τότε που είχε φέρει το Γελίμερα¹. Πρώτα απ' όλα, ο Βελισάριος, δεν ήταν άνθρωπος της αυτοκρατορικής έμπιστοσύνης πιά, για λόγους πολύ σοβαρότερους από μια προσωπική αντίζηλία.

VII. Η ΑΛΛΑΓΗ ΤΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΜΕΤΑ ΤΟ 548

Ανεξάρτητα λοιπόν από το αν η κυριαρχία των Φράγγων στη Δυτική Ευρώπη ως το 548 οφείλεται σε αντικειμενικές αιτίες ή στην άνοχη του Ιουστινιανού ή στο Βελισάριο ή και σε όλους μαζί τους πιο πάνω λόγους, το γεγονός παραμένει ένα: ο Ιουστινιανός, όταν ανέθετε στο Ναρσή το ύψηλο αξίωμα του στρατηγού αυτοκράτορα στην Ιταλία το 551, έπρεπε να έχει υπόψη του έντελως διαφορετικές συγκυρίες από εκείνες του 535, όταν ανέθετε το ίδιο αξίωμα στο Βελισάριο. Η πρεσβεία του Ιουστινιανού στο Θευδίβαλδο Α' ασφαλώς δεν αποσκοπούσε σε όσα αποσκοπούσαν οι προγενέστερες πρεσβείες του 534/5 στους Χιλδέμπερτο Α', Θευδίμπερτο Α' και Χλωθάριο Α'. Τώρα, η πρεσβεία του 551 όφειλε να επισημάνει και το ένδεχόμενο πολέμου στην Ιταλία ανάμεσα στην αυτοκρατορία και τους Φράγγους, ενός πολέμου που ήταν πιά αντικειμενικά αδύνατο να ανατεθεί στο Βελισάριο, και που σκοπός του θα ήταν ή εκδίωξη των Φράγγων από εκεί που πρόσκαιρα τους είχε φέρει ή τακτική του ίδιου του Ιουστινιανού στα χρόνια 538 - 540². Αυτό το πολύ πραγματικό ένδεχόμενο πρέπει να έχουν υπόψη τους οι Οστρογόθοι που κατοικούν βόρεια του Πάδου και, για να το αποτρέψουν, ζητούν κι αυτοί τη στρατιωτική ενίσχυση του Θευδίβαλδου Α' της Αυστρασίας, όπως μάς αναφέρει ρητά ο Αγαθίας³.

Έχοντας συνεπώς υπόψη ότι ο πόλεμος που περιγράφει ο Αγαθίας κατευθύνεται κύρια έναντίον των Φράγγων, καθώς και το ότι ο Αγαθίας είναι ένας χωρίς όρους όπαδός της αυτοκρατορικής πολιτικής, μπορούμε να παρακολουθήσουμε καλύτερα την ιδεολογία της δεύτερης αυτής φάσης της Ιουστινιανείας *reconquista*, που είναι, πραγματικά, πολύ πιο φιλόδοξη και πολυδιάστατη από την πρώτη φάση, που διεκπεραιώνεται από το Βελισάριο, πρώτα σαν τραγωδία το 540 και, ύστερα, σαν κωμωδία το 548/9. Ξεκινώντας από την παντοδυναμία του Θευδίμπερτου Α' της Αυστρασίας που δέ μπορούσε να ανεχθεί

1. Προκόπιος, Πολ. Ζ', 1, 1 - 4, στο ίδιο, Β', 297 - 298.

2. Πρβλ. τις απόψεις του Ε. Χ ρ υ σ ο υ, στίς όποίες παραπέμπω πιο πάνω, σελ. 228, σημ. 2 και σελ. 234, σημ. 5.

3. Αγαθίας, Α', 5, 3, στο ίδιο, σελ. 15.

τούς τίτλους τοῦ Ἰουστινιανοῦ ποὺ ἔδειχναν ποιоὺς λαοὺς εἶχε κατὰ καιροὺς ὑποτάξει ὁ αὐτοκράτορας, ὁ Ἀγαθίας περιγράφει μὲ ποιὸ τρόπο οἱ Φράγγοι νικῆθηκαν καὶ ταπεινώθηκαν ἀπὸ τὸν αὐτοκρατορικὸ στρατὸ τοῦ Ναρσῆ, χωρὶς ὅμως νὰ θιγεῖ στὴ βάση της καὶ ἡ γενικότερη συμμαχία καὶ συγγένειά τους μὲ τὴν αὐτοκρατορία¹. Ἀντίθετα, ἡ αὐτοκρατορία, κατὰ τὸν Ἀγαθία, δείχνει νὰ εὐνοεῖ πάντα μιὰ φραγγικὴ δύναμη κυρίαρχη στὴ Δύση, ἀλλὰ συνδεδεμένη μὲ τὴν Κωνσταντινούπολη μὲ μιὰ ἑτεροβαρὴ συνθήκη. Ἄν δηλαδή οἱ Φράγγοι ἐκπληρώνουν πιστὰ τὶς συμμαχικὲς ὑποχρεώσεις ποὺ τοὺς ἀναθέτει ὁ αὐτοκράτορας, τότε ἀξίζουν τὰ κολακευτικὰ λόγια ποὺ τοὺς ἀφιερώνει ὁ αὐτοκρατορικὸς ἰδεολόγος Ἀγαθίας στὸ πρῶτο βιβλίο τῶν *Ἱστοριῶν* του² καὶ ποὺ κυριολεκτικὰ παραμερίζει ἡ ὕβρις τοῦ Θεωδίδερτου Α'. Μετὰ τὴν ἤττα τους στὴν Ἰταλία καὶ τὸ θάνατο σὲ νεανικὴ ἡλικία τοῦ Θεωδίδερτου Α', οἱ Φράγγοι δείχνουν νὰ περιορίζονται ὀριστικὰ στὴ Γαλλία καὶ ἀσχολοῦνται μὲ πράγματα ποὺ δὲν εἶναι μεμπτὰ ἀπὸ τὴν αὐτοκρατορικὴ πλευρὰ καὶ ἔχουν, προφανῶς, συμμαχικὲς ἐνασχολήσεις³.

Ἀλλά, ἂν ὁ Προκόπιος περιγράφει τὴν ἱστορία τῆς Ἀνατολικῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας ὡς τὸ 552, ὁπότε ἡ αὐτοκρατορία αὐτὴ ἔγινε οἰκουμενικὴ κἀνοντας τὰ σχέδια τοῦ ἰνδάλματός του Βελισάριου νὰ ἀποτύχουν ὀριστικά, ὁ Ἀγαθίας τελειώνει τὴν ἱστορία τῆς ἀποφασιστικῆς δεύτερης φάσης τῆς reconquista μὲ τὸ πασίγνωστο χωρίο του Ε', 14, 1, στὸ ὁποῖο ὑποστηρίζει ὅτι ὁ Ἰουστινιανὸς ἔχοντας διεκπεραιώσει τοὺς μεγίστους αὐτοὺς πολέμους στὴν Ἰταλία καὶ στὴ Λιβύη ὑπῆρξε ὁ πρῶτος ἀπὸ τοὺς αὐτοκράτορες ποὺ βασιλεύσαν στὴν Κωνσταντινούπολη ποὺ θὰ μπορούσε νὰ θεωρηθεῖ αὐτοκράτωρ *Ῥωμαίων ὀνόματι καὶ πράγματι*. Δὲν εἶναι ὅμως μόνο αὐτό. Δίνοντας ἀπὸ τὴ μιὰ πλευρὰ τὴ σαφὴ μνεία ὅτι ὁ Ἰουστινιανὸς πραγματοποιοῖ τὴ reconquista διεξάγοντας πολέμους μόνο στὴν Ἰταλία καὶ στὴν Ἀφρική, ὁ Ἀγαθίας εἶναι ὁ μόνος βυζαντινὸς συγγραφέας, ἀπ' ὅσο ξέρω τουλάχιστον, ποὺ ἀναφέρει τὴν ὑπαρξὴ βυζαντινῶν στρατευμάτων στὴν Ἰσπανία⁴, σὲ φανερὴ ἀντιδιαστολὴ μὲ τὴ μνεία *Ἰταλίαν ξύμπασαν ἐχειρώσατο καὶ Λιβύην*, πράγμα ποὺ ἴσως νὰ θέλει νὰ ὑποδηλώσει, ὅτι ὁ Ἰουστινιανὸς δὲ μπόρεσε νὰ κατακτήσει ὁλόκληρη τὴν Ἰσπανία, ὅπως τὴν Ἰταλία ἢ τὴ Λιβύη. Παράλληλα, στὸ βιβλίο Β', ἡ διήγηση περὶ Φράγγων διακόπτεται τὸ 558, ἔτος ποὺ ὁ Χλωθάριος Α' ἔμεινε μονοκράτορας στὴ Γαλλία⁵, ὁ Χλωθάριος ποὺ ποτὲ δὲν εἶχε ἀναμιχθεῖ

1. Πρβλ. τὴν παλιότερη μονογραφία τοῦ F. Martroye, *L'Occident à l'époque byzantine; Goths et Vandales*, Παρίσι, 1904, σελ. 486/487.

2. Ἀγαθίας, Α', 2,1 - 8 Α', 3, 1, σελ. 11 - 12.

3. Πρβλ. Martroye, στὸ ἴδιο, σελ. 487/8 Loung his, *Ambassades*, σελ. 75, σημ. 1.

4. Ἀγαθίας, Ε', 13, 8, σελ. 180.

5. Ἀγαθίας, Β', 14, 11, σελ. 59.

στά πράγματα τῆς Ἰταλίας καὶ πού, ὅπως φαίνεται, ἡ δὲν ἐνδιαφερόταν γι' αὐτό, ἡ εἶχε ἄλλες συμμαχικὲς ὑποχρεώσεις¹. Ὁ Ἀγαθίας δηλαδὴ τελειώνει τὴν ἐξιστόρηση τῆς reconquista μὲ τὴν ἐκδηλὴ ἱκανοποίησή του ἐπειδὴ, στὸ ἐξῆς, οἱ Φράγγοι παύουν νὰ εἶναι ἐπικίνδυνοι γιὰ τὴν αὐτοκρατορία, πού μπορεῖ ἀνενόχλητα νὰ διαθέσει στρατεύματα στὴν Ἰσπανία.

Θὰ ἔλεγε λοιπὸν κανεὶς ὅτι αὐτὴ ἡ μοναδικὴ μνεία τῆς Ἰσπανίας ὅπου ὑπάρχουν βυζαντινὰ στρατεύματα τὸ 558 εἶναι ἀρκετὴ στὸν Ἀγαθία γιὰ νὰ ἀποδείξει ὅτι ὁ Ἰουστινιανὸς εἶχε θέσει σὲ ἐφαρμογὴ ὁλόκληρο τὸ κατακτητικὸ πρόγραμμα τῆς Νεαρᾶς ἀρ. 44 καὶ ὅτι ἡ αὐτοκρατορία εἶχε ἐπιτέλους κυριαρχήσει μέχρι τῶν πρὸς ἐκότερον ὠκεανὸν ὁρίων. Ἡ ἀμέσως ἐπόμενη ὅμως μνεία, ὅτι πολέμους ὁ αὐτοκράτορας εἶχε διεκπεραιώσει μόνον στὴν Ἀφρική καὶ στὴν Ἰταλία, προκαλεῖ εὐκόλα τὸ ἐρώτημα, γιὰ ποιὸ λόγο ὁ Ἀγαθίας νὰ μὴν ἀναφέρει τίποτε σχετικὰ μὲ τὰ αἴτια ἢ τὶς καταστάσεις πού προκάλεσαν τὴν ἰσπανικὴ ἐκστρατεία². Φυσικά, εἶναι πάρα πολὺ παρακινδυνευμένο νὰ προσπαθῇ κανεὶς νὰ ἀπαντήσῃ σὲ ἓνα τέτοιο ἐρώτημα. Ἐκεῖνο ὅμως πού μπορούμε νὰ ποῦμε κατηγορηματικὰ εἶναι τὸ ὅτι μιὰ ἀπὸ τὶς παραμέτρους τῆς φραγγικῆς κυριαρχίας στὴ Δύση, ἀλλὰ καὶ τῆς συμμαχίας τῶν Φράγγων μὲ τὴν αὐτοκρατορία ἦταν πάντα ὁ ἀγώνας ἐναντίον τῶν ἀρειανῶν Βησιγόθων τῆς Ἰσπανίας³. Ἔτσι, τὸ μικρὸ ἐκστρατευτικὸ σῶμα τοῦ πατρίκιου Λιβέριου πού στάλθηκε στὴν Ἰσπανία ἴσως νὰ ὑπακούει στὴν ἴδια πολιτικὴ δεοντολογία πού εἶχε ὁδηγήσῃ τὸ 535 τὸ Βελισάριο στὴν Ἰταλία μὲ ἓνα ἐπίσης ἀπελπιστικὰ μικρὸ ἐκστρατευτικὸ σῶμα⁴. Ἴσως ὁ Ἰουστινιανὸς νὰ στηριζόταν καὶ στὴν περὶπτωση τῆς ἐπέμβασης στὴν Ἰσπανία, στὴ φραγγικὴ στρατιωτικὴ ἐνίσχυση ἐναντίον τῶν αἵρετικῶν ἀρειανῶν πού εἶχαν καταλύσει τὴ Δυτικὴ ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία τὸν πέμπτο αἰῶνα. Σὲ τελικὴ ἀνάλυση, εἶναι ἀδύνατο νὰ νοηθεῖ ἡ ἰουστινιάνεια ἀνάκτηση χωρὶς τὴ φραγγικὴ συμβολή.

1. Πρβλ. A. Gasquet, *L'empire byzantin et la monarchie franque* Παρίσι, 1888, σελ. 110 - 119. Πρβλ. ἐπίσης R. Altamira στὴν CMH, τόμ. Β', σελ. 162 - 163 γιὰ τὶς εἰσβολὲς τῶν φράγγων βασιλέων Χιλδέβεργου Α' καὶ Χλωθάρου Α' στὸ βασίλειο τῶν Βησιγόθων πού ἀπέκρουσε ὁ βασιλέας Θεῦδης (531 - 548).

2. Γιὰ ὅλα αὐτά, πρβλ. E. Görrer, *Die byzantinischen Besitzungen an den Küsten des spanisch - westgotischen Reiches (554 - 624)*, BZ 16 (1907), σελ. 515 - 538. P. Goubert, *Byzance et l'état wisigothique*, (R)EB 2(1944), σελ. 5 - 78.

3. Πρβλ. L. Levillain, *La crise des années 507 - 508 et les rivalités d'influence en Gaule de 508 à 514*, Mélanges N. Jorga, Παρίσι 1933, σελ. 537 - 567 καὶ Lounghis, στὸ ἴδιο, *Da Roma alla Terza Roma*, σελ. 109 - 115.

4. Πρβλ. B. Lavagnini, *Belisario in Italia. Storia di un anno di guerra (535 - 536)*, Atti dell'Accademia di Scienze e Arti di Palermo, Serie IV, 8 (1947 - 1948). A. Pertusi, *Ordinamenti militari in Occidente nell'alto Medioevo*, SCIAM 15 (1968) σελ. 636 - 644.

VIII. Ο ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΣ ΑΝΤΙΠΑΛΟΣ ΤΗΣ RECONQUISTA

Ἡ ὀξύτατη ἀντιπαράθεση τῶν κειμένων Προκόπιου καὶ Ἀγαθία σχετικά μὲ τὸν πραγματικὸ ρόλο τῶν ὀρθόδοξων συμμάχων τῆς αὐτοκρατορίας Φράγγων ὁδηγεῖ σὲ συγκεκριμένα συμπεράσματα ποὺ ρίχνουν στὶς πολιτικὲς συγκυρίες τῆς ἐποχῆς ἓνα πολὺ παράξενο φῶς. Σὲ ὅλο τὸ μῆκος τῆς ἱστορίας τοῦ γοτθικοῦ πολέμου, ὁ Προκόπιος, σὲ ὀλοφάνερη ἀντίθεση μὲ τὸν Ἀγαθία, δὲ φροντίζει καθόλου νὰ κρύψει τὸ μίσος του γιὰ τοὺς Φράγγους. Πλέκοντας τὸ ἐγκώμιο τῶν Φράγγων ποὺ πρέπει ὅμως νὰ ἐκβληθοῦν ἀπὸ τὴν Ἰταλία, ὁ Ἀγαθίας βρίσκει σὲ μεγάλη δυσκολία, πραγματικὴ ἀδυναμία νὰ μᾶς πεῖ γιὰ ποιοὺς λόγους ἡ αὐτοκρατορικὴ reconquista, τελικὰ, δὲν περιέλαβε καὶ ὀλόκληρη τὴν Ἰσπανία, ὅπως ὑποσχόταν στιβαρὰ τὸ κατακτητικὸ πρόγραμμα τῆς Νεαρᾶς ἀρ. 44. Γιὰ τὸν Ἀγαθία ποὺ βλέπει τὸ 558 βυζαντινὰ στρατεύματα στὴν Ἰσπανία εἶναι πολὺ δύσκολο νὰ πεῖ τὴν πολὺ ἀπλὴ ἀλήθεια, ὅτι, ἂν στὴν Ἰσπανία βοηθοῦσαν πραγματικὰ οἱ ὀρθόδοξοι Φράγγοι, ἐχθροὶ τῶν ἀρειανῶν Βησιγόθων καὶ σύμμαχοι τῆς αὐτοκρατορίας ἀπὸ τὸ 507, πραγματικὰ ἡ αὐτοκρατορικὴ κυριαρχία θὰ εἶχε φθάσει *μέχρι τῶν πρὸς ἐκάτερον ὠκεανὸν ὁρίων*. Ἀλλὰ τὴν ἀσυμφιλίωτη ἐχθρότητα ὀρθόδοξων Φράγγων καὶ ἀρειανῶν Βησιγόθων τῆς Ἰσπανίας ἀναγνωρίζει καὶ ὁ πολὺς Προκόπιος, ποὺ λέει καθαρὰ ὅτι ὁ Θεοδώριχος Ἀμαλὸς τῆς Ἰταλίας (493 - 526) τοποθέτησε ἐπίτροπο καὶ κατόπιν βασιλέα τῶν Βησιγόθων τῆς Ἰσπανίας τὸν ὀστρογότθο εὐγενὴ Θεῦδι (531 - 548) καὶ φοβόταν. . . *μὴ οἱ πρὸς δοῦλον τὸν αὐτοῦ διαφέροντι οἱ Φράγγοι, ὡς τὸ εἶκός, ἀπαντήσουσιν*¹. Πραγματικά, τὰ βυζαντινὰ κείμενα δὲν κρύβουν συνήθως, παρὰ μόνο τὴν πολιτικὴ ἰδεολογικὴ ἀπόχρωση τοῦ συγγραφέα τους. Ἀναφέροντας αὐτὰ τὰ πολὺ σημαντικὰ σὲ ἀνύποπτο τόπο, ὁ Προκόπιος εἶναι συνεπέστατος στὸ ἀντιφραγγικὸ μένος του καί, ἐπιπλέον, ἀναφέρει τὶς πολιτικὲς ἐξελίξεις στὴν Ἰσπανία ὡς τὰ μέσα περίπου τοῦ ΣΤ' αἰῶνα. Εἶναι φανερὸ ὅτι ὁ Προκόπιος δὲν αἰσθάνεται καθόλου ἱκανοποιημένος ἀπὸ τὴν συμμαχία τῆς αὐτοκρατορίας μὲ τοὺς Φράγγους καί, γι' αὐτὸ τὸ λόγο, ὅταν ὁ Βελισάριος καταρρακώνει κυριολεκτικὰ τὴ φραγγικὴ συμμαχία τοῦ Ἰουστινιανοῦ ὑπερβαίνοντας τὸ ὅριο τοῦ Πάδου καὶ προσπαθώντας νὰ ὑποτάξει τὴ Λιγουρία, ὁ Προκόπιος τὸ θεωρεῖ σημαντικὴ πολιτικὴ ἐπιλογή, μέμφεται τὸ Ναρσὴ ποὺ ἀντιτίθεται καὶ ἀφήνει νὰ ξεσπάσει τὸ ἀντιφραγγικὸ μένος του². Ὁ Ἀγαθίας πάλι, μὲ ὅλη του τὴ δυσκολία νὰ κατηγορήσει καὶ μὲ ὅλη του τὴν ἀφοσίωση στὴν αὐτοκρατορικὴ πολιτικὴ, οὔτε κὰν διανοεῖται νὰ καταγγεῖλει σὰν ὑπεύθυνο γιὰ τὴ μὴ ὀλοκλήρωση τῆς reconquista ἐκεῖνον ποὺ, μὲ τὰ δικὰ του σχέδια, ὑπονόμεισε τὴ φραγγικὴ συμμαχία: τὸν πολυνίκη πατρίκιο Βελι-

1. Προκόπιος, Πολ. Ε', 12, 52, στὸ ἴδιο, Β', 70.

2. Πρβλ. τὴ διήγηση τοῦ Προκόπιου σχετικά μὲ τὶς προθέσεις τῶν Φράγγων, Πολ. ΣΤ', 25, 1 - 2, στὸ ἴδιο, Β', 261.

σάριο¹, κάτι πού, τελικά, δὲν ἀποφεύγει νὰ ὑποδηλώσει ὁ ἴδιος ὁ Προκόπιος σὲ ἄρκετὰ σημεῖα, ὅπως εἶδαμε.

Ἄν ὅμως ὁ Προκόπιος προσπαθεῖ μὲ κάθε τρόπο νὰ δικαιολογήσει τὸ Βελισάριο, ἰδιαίτερα μάλιστα ὅταν ὁ στρατηγὸς ἐνεργεῖ ἀντίθετα πρὸς τὶς αὐτοκρατορικές ὁδηγίες πού συνεχῶς τοῦ διαβιβάζονται ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη, εἴτε μὲ τὸ Ναρσὴ, εἴτε μὲ τοὺς συγκλητικούς Δόμνικο καὶ Μαξιμῖνο, μιὰ σημαντικὴ πηγὴ τοῦ ΣΤ' αἰῶνα, ὁ ἐπίσκοπος τῆς πόλης τῶν Τουρῶνων (Tours) Γρηγόριος ἀναφέρει ὅτι ὁ Θεοδίδερτος Α' ἀντιμετώπισε πολλές φορές τὸ Βελισάριο στὴ μάχη καὶ τὸν νίκησε μάλιστα², καὶ ὅ,τι στὴ συνέχεια, ὁ Ναρσὴς στάλθηκε στὴν Ἰταλία, ὅπου τελικὰ κατόρθωσε νὰ ἐξοντώσει τὸ Βουκελῖνο³. Κάθε πηγὴ διηγεῖται τὰ γεγονότα ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς ἀλλὰ αὐτὸ δὲν εἶναι ἄρκετὸ γιὰ νὰ μᾶς ἐμποδίσει νὰ δοῦμε, ὅτι ὁ Βελισάριος εἶναι ἐκεῖνος πού συγκρούσθηκε πολιτικά μὲ τοὺς συμμάχους πού ὁ Ἰουστινιανὸς σχεδίαζε νὰ χρησιμοποιήσει γιὰ τὴν ἀνάκτηση τῆς Δύσης, μὲ ἄλλα λόγια, ὅτι ὁ ὑπεύθυνος γιὰ τὴ μὴ ὀλοκλήρωση τῆς reconquista τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἦταν ὁ ξακουστός καὶ θεωρούμενος ὡς νομιμοφρονέστατος στρατηγὸς Βελισάριος. Ὁ Ἰουστινιανὸς ἐπέδωκε τὴ στρατιωτικὴ ὑποστήριξη τῶν Φράγγων στὴν Ἰταλία καί, χωρὶς πιά καμιὰ ἀμφιβολία, στὴν Ἰσπανία. Ὁ Βελισάριος δὲν ἀκολούθησε τὶς αὐτοκρατορικές ὁδηγίες στὴν Ἰταλία καὶ οἱ Φράγγοι δὲν ὑποστήριξαν τὴν αὐτοκρατορικὴ ἀπόβαση στὴν Ἰσπανία. Ὁ Ἀγαθίας ἀναφέρει τὰ γεγονότα ὡς τὸ 558 ἀλλὰ μὲ κανένα τρόπο δὲν ἐπεκτείνεται σὲ πιθανολογίες, οὔτε ἀναζητεῖ ἐνόχους⁴.

1. Ἀντίθετα, οἱ κρίσεις τοῦ Ἀγαθία γιὰ τὸ Βελισάριο εἶναι συγκαταβατικὰ κολακευτικές στὸ Ε', 15, 7 - 8, σελ. 183. Ἡ ἀναφορὰ στὰ κατὰ Βανδύλων τε καὶ Γότθων τρόπαια, εἶναι, κατὰ τὴ γνώμη μου, μιὰ καθαρὴ ἀναγνώριση μόνο τῆς στρατιωτικῆς ἀξίας τοῦ Βελισαρίου. Πρβλ. Z. V. Udalcova, *Agathii i Prokopii (Opyt sravnitelnoi charakteristiki)* στὸ *Ideino-političeskaja borba*. . . σελ. 237 - 242.

2. Gregorii Turonensis, *Historia Francorum*, III, 32 (MGH, SSRM I, εκδ. W. Arndt).

3. Greg. Tur. HF, IV, 9, στὸ ἴδιο.

4. Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς μελέτες τῆς Z. V. Udalcova, πρβλ. γιὰ τὸν Ἀγαθία J. Irmacher, *Zur Weltanschauung des Agathias*, Wissenschaftliche Zeitschrift der Friedrich-Schiller-Universität Jena, Gesellschafts- und Sprachwissenschaft, Reihe 13, 1964, Sonderheft Tagung für allgemeine Religionsgeschichte, σελ. 47 - 53. — Τοῦ Ἰδίου, *Über die Weltanschauung des Agathias, Methodische Vorfragen*. *Studia Patristica* 9: Texte und Untersuchungen zur Geschichte der altchristlichen Literatur 94 (1966), σελ. 63 - 68. Ὁ V. Činke, σὲ ἀνακοίνωσή του στὴ 16ῃ διεθνῇ συνδιάσκεψι Eirene τῆς Πράγας (*Zum Geschichtswerk von Agathias*, πού ἀνέπτυξε ὅμως γαλλικά), διατύπωσε τὴν ὑπόθεση (συμφωνώντας μὲ τὴν A. V. Cameron), ὅτι ὁ σκοπὸς τοῦ Ἀγαθία δὲν ἦταν ὁ σκοπὸς ἐνὸς κριτικοῦ ἱστορικοῦ καὶ ὅτι ἐκεῖνο πού εἶναι διάχυτο στὴν ἱστορία τοῦ Ἀγαθία εἶναι τὸ ἠθικὸ δίδαγμα τῶν γεγονότων. Σχετικὰ μὲ τὶς ἀπόψεις τοῦ V. Činke, πρβλ. τὰ ὅσα ὑποστηρίχθηκαν στὴν ἀρχὴ αὐτῆς τῆς μελέτης, σελ. 220.

“Ένα εύκολο λοιπόν συμπέρασμα από όλα αυτά θα μπορούσε να είναι το ότι αυτή η θρυλούμενη έμμονη ροπή του Βελισάριου προς τυραννίδα, που κατοχυρώνεται μάλιστα από τόσες μνείες στις πηγές, στηρίζεται τώρα στην πραγματική βάση του ότι δεν επέτρεψε στον Ίουστινιανό να χειριστεί την ιταλική υπόθεση σύμφωνα προς τις πολιτικές και στρατηγικές του επιλογές, δηλαδή ότι, χωρίς σχεδόν καμιά αμφιβολία, ο Βελισάριος ήταν επίορκος¹ και προδότης. Από καθαρά ιστορική πλευρά, είναι έντελως αδιάφορο το πώς θα χαρακτηριστεί ο Βελισάριος. Σημασία έχει να διευκρινιστεί ο πραγματικός του ρόλος σχετικά με τα πρόσωπα και τα πράγματα της εποχής, δηλαδή απέναντι σε τί είδους καταστάσεις έπρεπε να τοποθετηθεί και τί είδους τοποθέτηση πήρε. Είναι πέρα από κάθε αμφισβήτηση, ότι πολλές χρήσιμες λεπτομέρειες μένουν ακόμα αδιευκρίνιστες ή ανεξιχνίαστες, όπως ή περίφημη αποκάλυψη της συνωμοσίας του 541 που έφερε την πτώση του Ίωάννη Καππαδόκη και το τέλος της ύπατειας, μις συνωμοσίας που έφερε στο φως ίσως πάλι ο Ναρσής. Τελικά, ο άνθρωπος αυτός δεν πρέπει να είχε ποτέ δικό του κόμμα, όπως, κάπως υπερβολικά, έγραψε στην εξαιρετική μελέτη του ο Rubin², τη στιγμή που ο κύριός του Ίουστινιανός είχε να αντιμετωπίσει τις φιλοδοξίες γιγάντων, όπως του Βελισάριου και του Ίωάννη Καππαδόκη. Όπως κι ο Άγαθίας που του πλέκει το εγκώμιο³, ο Ναρσής δεν πρέπει να ήταν, παρά μόνο ένας αφοσιωμένος υπάλληλος του Ίουστινιανού και, γι’ αυτό το λόγο, ο ασφαλέστερος εκτελεστής των διαταγών του. Τέσσερις αιώνες αργότερα, όταν ο αυτοκράτορας Κωνσταντίνος Πορφυρογέννητος θα θέλει να αποκηρύξει τον κολοσσό Ίουστινιανό, θα του είναι αρκετό να άμαυρώσει συστηματικά τον κατακτητή της Ιταλίας Ναρσή.

Ο Ίουστινιανός, ο Βελισάριος και ο Ναρσής δεν είχαν διαφορετική κοινωνική κοσμοθεωρία ή τοποθέτηση. Η Στάση του Νίκα το 532 τους φανέρωσε σε ενιαία συμπαράταξη απέναντι στον ένωμένο λαό της Κωνσταντινούπολης. Στο επίπεδο όμως της εξωτερικής πολιτικής, οι προσωπικές διαφορές μπορούσαν θαυμάσια να πάρουν τη μορφή διαφορετικών ιδεολογιών σε παγκόσμιο πλάτος. Το ίνδαλμα του Άγαθία Ίουστινιανός είχε οίκουμενική πολιτική και ο Άγαθίας τον όνόμασε *πρώτο αυτοκράτορα Ρωμαίων*, όχι πια *έφρων*, όπως θα έλεγε ο Προκόπιος, Αντίθετα, ο Προκόπιος, που το ίνδαλμά του Βελισάριος δεν έγινε ποτέ αυτοκράτορας στη Δύση, έγραψε, όπως είπαμε στην αρχή, μις ιστορία της Ανατολικής ρωμαϊκής αυτοκρατορίας και ύμνησε τον *πρώτον Ρωμαίων άπάντων*. Αυτή ήταν στην πραγματικότητα και με τα μέ-

1. Προκόπιος, Πολ. ΣΤ', 29, 20, στο ίδιο, Β', 285: . . . *ορκοίς δεινοτάτοις προς βασιλέως καταληφθείς πρότερον έτυχε* (Βελισάριος. . .).

2. R u b i n, *Prokopios*, στήλ. 28.

3. Άγαθίας, Α', 16, 1 - 2, σελ. 30. Το λεξικό της Σούδας (εκδ. Adler, λήμμα Ναρσής) επαναλαμβάνει τον Άγαθία.

τρα τῆς ἐποχῆς ἡ σχέση Βελισάριου καὶ Ἰουστινιανοῦ, στρατηγοῦ καὶ πολιτικοῦ, ἀνατολικῆς καὶ οἰκουμενικῆς αὐτοκρατορίας.

Σὲ μιὰ παλιότερη μελέτη, εἶχα προσπαθήσει νὰ ὑποστηρίξω, ὅτι στὰ τέλη τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἢ στὰ χρόνια ποὺ ἀκολούθησαν ἡ οἰκουμενικότητα τῆς αὐτοκρατορίας θεωρεῖται ἀπόλυτη καὶ φθάνει ἀκόμα καὶ στὴ Βρεταννία¹. Σήμερα, μετὰ ἀπὸ αὐτὲς τὶς διευκρινίσεις πάνω στὶς προσπάθειες τοῦ πατρίκιου Βελισάριου γιὰ νὰ ματαιώσῃ τὶς οἰκουμενικὲς ἐπιδιώξεις τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἐλάχιστα θὰ εἶχα νὰ ἀλλάξω σ' αὐτὴ μου τὴν ἐκτίμηση. Στὰ χρόνια ποὺ ἡ αὐτοκρατορικὴ οἰκουμενικὴ παράδοση μὲ τὴν Ἰουστινιάνεια ἐννοία εἶχε διακοπεῖ ὀριστικὰ στὴ Δύση (ἴσως ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ Ζ' αἰῶνα), ἄρχισε νὰ δημιουργεῖται ὁ θρύλος γιὰ τὸ δαφνοστεφὴ στρατηγὸ Βελισάριο ποὺ ἀδικήθηκε ἀπὸ τὸν Ἰουστινιανό, γιὰ πολὺ ἐπιφανειακοὺς λόγους. Ἀπὸ τὴν ἀνάδειξη αὐτῆ τοῦ Βελισάριου σὲ ἥρωα τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Δύσης, παράδοση ὅχι χωρὶς πραγματικὴ βάση, δὲν ἔμενε γιὰ τὸν ἐκτελεστὴ τῶν ἐντολῶν τοῦ Ἰουστινιανοῦ κατακτητὴ τῆς Ἰταλίας Ναρσὴ, παρὰ ὁ ρόλος τοῦ προδότη, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ ἂν αὐτὸς κάλεσε ἢ ὅχι τοὺς Λογγοβάρδους νὰ καταλάβουν τὴν Ἰταλία ἀργότερα. Πρόκειται κυριολεκτικὰ γιὰ τὴ μόνη, ἀλλὰ τόσο σημαντικὴ, διαφοροποίηση ἀνάμεσα στοὺς δυὸ αὐτοὺς ἀνθρώπους, μὲ τοὺς ὁποίους ὁ Ἰουστινιανὸς ἔφερε σὲ πέρας τὴν ἀνάκτηση τῆς Δύσης, σὲ ὅση ἔκταση τοῦ ἐπέτρεψαν οἱ συνθήκες τῆς ἐποχῆς. Στὴν ὑστεροφημία τους καταντοῦν προδότες: ὁ Βελισάριος προδότης τῆς Ἰουστινιάνειας οἰκουμενικότητος καὶ ὁ Ναρσὴς προδότης τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Δύσης. . .

Ὡς τὰ τέλη τῆς ζωῆς του ὅμως καὶ παρὰ τὶς κατὰ καιροὺς συγκαλυμμένες ἢ ἀκόμα καὶ ἀπερίφραστες κατηγορίες ἐναντίον του, ὁ ὑπεύθυνος γιὰ τὴν ἀνεκπλήρωτη *reconquista* πατρίκιος Βελισάριος ἔμεινε οὐσιαστικὰ ἀνενόχλητος, μὲ ἄθικτη τὴν τεράστια περιουσία του, στὴν Κωνσταντινούπολη². Τὸ ὅτι ὁ Ἰουστινιανὸς δὲν τοῦ ἀπηύθυνε ποτὲ ἀνοιχτὰ τὴν κατηγορία γιὰ τὴν ὑπονόμευση τῆς πολýτιμης φραγγικῆς συμμαχίας, ἀκρογωνιαίου λίθου τῆς *reconquista*, φαίνεται ἀπὸ τὴ στάση τοῦ Ἰουστινιάνειου ἱστορικοῦ Ἀγαθία ποὺ ἀναλύσαμε στὴν ἀρχή: στὸν Ἰουστινιανὸ ἀρκοῦσε, ὅπως φαίνεται, τὸ νὰ ὑποτάσσονται οἱ ἄλλοι στὴν κυριαρχία καὶ στὴν ὑπεροχὴ του, χωρὶς νὰ ὑποχρεώνεται ὁ ἴδιος νὰ καταφεύγει σὲ ἀκραῖες λύσεις, ὅπου φυσικὰ δὲν τὸ θεωροῦσε ἀπαράιτητο. Ἔτσι, μποροῦσε νὰ χρησιμοποιοῖ πάντα παλιούς ἀντιπολιτευόμενους: ὅπως καὶ χρησιμοποίησε τὸ Βελισάριο ἐναντίον τῶν Κουτρίγούρων Οὐννων τὸ 558³.

1. Τ. Κ. Λ ο υ γ γ ῆ ς, *Ἡ πρόωγη βυζαντινὴ ἱστοριογραφία καὶ τὸ λεγόμενο «μεγάλο χάσμα»*, Σύμμεικτα ΚΒΕ 4 (1981), σελ. 66.

2. Πρβλ. Μαλάλα, σελ. 494 CSHB. Σχετικὰ μὲ τὴν ἐξέλιξη τῶν σχέσεων Ἰουστινιανοῦ καὶ Βελισάριου, πρβλ. ἐπίσης Η. Schreiner, *Über die älteste Form der byzantinischen Belisarsage*, BZ 21 (1912), σελ. 54 - 64.

3. Ἀγαθίας, Α', 15, 2 - 16, σελ. 182 - 190.— Πρβλ. ἐπίσης Ο. V e h, *Der Geschi-*

Ἄν ὁ Βελισάριος εἶχε δεσμευθεῖ παλιότερα μὲ ὄρκους στὸν Ἰουστινιανὸ μὴποτε αὐτοῦ περιόντος νεωτεριεῖν¹, ὁ αὐτοκράτορας ἔκανε γι' αὐτὸν κάτι περισσότερο: τοῦ συγχωροῦσε οὐσιαστικὰ τὶς φιλόδοξες ἐπιλογές του, ἐπιλογές ποὺ εἶχαν ἀφήσει ἀνεκπλήρωτο τὸ αὐτοκρατορικὸ πολιτικὸ πρόγραμμα, γιὰ τὸ ὁποῖο ὁ ἴδιος ὁ Ἰουστινιανὸς δὲν ἔπαψε σὲ ὅλη τὴ ζωὴ του νὰ μοχθεῖ. Καὶ εἶναι πραγματικὰ πολὺ δύσκολο νὰ πεῖ κανεὶς ἄν, γιὰ τὸ Βελισάριο, αὐτὸ ἀποτελοῦσε ἡθικὴ ποινὴ ἢ ἀναγνώριση καὶ ἀνταμοιβή.

ΤΗΛΕΜΑΧΟΣ Κ. ΛΟΥΓΓΗΣ

chisschreiber Agathias von Myrine, Wissenschaftliche Beilage zum Jahresbericht 1952/1953 des Gymnasiums Fürth im Bayreuth 1953.

1. Προκόπιος, Πολ. ΣΤ', 29, 20, στὸ ἴδιο, Β', 285.— Πρβλ. καὶ A. V. C a m e r o n, *The «Scepticism» of Procopius*, *Historia* 15 (1966), σελ. 466 - 482. Γι' αὐτό, ἴσως, ὁ Προκόπιος εἶναι ἀρκετὰ συγκρατημένος καὶ ἀπέναντι στὴν τακτικὴ τοῦ Βελισάριου, ὅταν ἔρχεται σὲ ἀντιπαράθεση μὲ τὸν Ἰουστινιανό.

